

ASKERLİK
YÜKÜMLÜLÜKLERİNDEN
DOĞAN UYUŞMAZLIKLARIN
YARGISAL DENETİMİNDE
GÖREV

Dr. Celâl IŞIKLAR*

ÖZ

1982 Anayasa'sının 157 ve 1602 sayılı Kanun'un 20/1nci maddesi hükümlerine göre, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, "askeri olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren ve askeri hizmete ilişkin idari işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. Ancak, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin asker olması şartı aranmaz".

Buna göre, askerlik yükümlülüğü ile ilgili işlemler, askeri hizmete ilişkin olup ondan daha geniş kapsamlıdır. Ancak, askerlik yükümlülüğüyle ilgili bazı işlemlerin askeri hizmete ilişkin bulunmaması mümkündür. Dolayısıyla, bazı askerlik işlemlerine genel idari yargıda bakılabilir.

Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nde sadece askerlik işlemlerine ilişkin iptal davaları ve bu işlemlerden doğan tam yargı davaları ile sınırlı bulunmaktadır. Çünkü askeralma doğal olarak bir eylem değil, idari işlemdir.

Kanun'a göre, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklar yalnızca birel işlemlerden ibaret değildir. Askerlik yükümlülüğü ile ilgili düzenleyici işlemlere karşı da iptal ve tam yargı davası açılabilir.

Aynı şekilde, bir tüzel kişinin, askerlik yükümlülüğüne ilişkin düzenleyici bir işlemin, menfaatini veya hakkını ihlal etmesi halinde AYİM'de iptal ve/veya tam yargı davası açabileceğini kabul etmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: 1. Görev, 2. Askerlik yükümlülüğü, 3. Askerî hizmet, 4. Askerlik/Askeralma işlemi, 5. Askeri idari yargı, 6. İdari işlem, 7. Tüzel kişi, 8. İptal davası

THE FUNCTION OF THE COURTS ON THE JUDGEMENT OF THE CONFLICT ARISED FROM MILITARY OBLIGATION

ABSTRACT

According to the Turkish Constitution article number 157 and the law number 1602 article number 20/1 “High Military Administrative Court shall be the first and last instance court for the judicial supervision of disputes arising from administrative transactions and actions involving military personnel and relating to military service, even if such transactions and actions have been carried out by civilian authorities. In the disputes arising from military service obligations, the condition of being a member of military personnel shall not be demanded”.

According to these regulations, the procedures relating to military obligations are more comprehensive than military service. So, it is possible that some procedures relating to military obligations can not be defined as military service. Some procedures relating to military obligations should be under the function of ordinary administrative courts.

The function of High Military Administrative Court (HMAC) is limited to the hearing of action of annulment and the hearing of compensation raised from military procedures. Getting into military service (conscription) is naturally an administrative process (transactions), not an administrative act.

According to the law number 1602, it is possible to open a file of action of annulment or compensation against the regulatory process.

Also, it should be accepted that a legal person has right to open a file at High Military Administrative Court against the regulatory process if these regulations are against the interest and/or against the right of this legal person.

Key Words: 1. Function, 2. Draft-Military obligation, 3. Military service, 4. Conscription, 5. Military administrative justice, 6. Administrative process (transactions), 7. Legal person, 8. Action of annulment

1. GİRİŞ

Zorunlu askerlik sisteminin uygulandığı ülkemizde, bu yükümlülükten dolayı bir takım uyuşmazlıkların doğması; bunların çözümü için de bazı başvuru yolları öngörülmesi olağandır. Bu imkânlardan biri de Anayasa'nın 125'nci maddesindeki; “*İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.*” hükmü çerçevesinde tanınan yargısal denetim yoludur. Bireyleri askerlik hizmeti yükümlüsü kılan ve asker statüsüne sokan idari faaliyetlerin yargısal denetiminin, diğer pek çok idari tasarrufa göre daha öncelikli ve özellikli olduğu ortadadır. Zirâ, asker alma işlemleriyle tâbi olunan askerlik yükümlülüğü statüsü, bizzat vücut bütünlüğünü muhatap aldığından, ilgilinin idare hukuku konusu (objesi) olması sonucunu doğurur. Öte yandan, bu işlemlerin kazandırdığı asker sıfatı, yükümlüyü idarenin ajanı yapmasının yanı sıra ceza hukukunun bir öznesi durumuna sokar. Hâl böyle olunca da, askerlik yükümlüsü kişiler, günlük yaşantılarını temel hak ve hürriyetlerin büyük ölçüde kısıtlandığı, geçici fakat olağan dışı bir statü içinde sürdürürler.

İdari rejimin, yani yargı ayrılığı sisteminin benimsendiği Türk hukuk düzeninde, idarenin askerlik yükümlülüğüne ilişkin faaliyetlerinin yargısal denetimi idarî yargı yerlerinde görülen iptal ve tam yargı davaları yoluyla gerçekleştirilir. Bugün bu denetimi ifa yetki ve görevi, Anayasa'nın 157'nci maddesi hükmü ve 1602 sayılı Askeri Yüksek İdâre Mahkemesi Kanun hükümlerine göre, ilk ve son derece mahkemesi olarak kurulmuş olan Askeri Yüksek İdâre Mahkemesi'ne aittir.

1602 sayılı Kanun'un “*Dilekçeler üzerinde ilk inceleme*” başlığını taşıyan 44'ncü maddesi gereği “*Görev*” bir davada ilk incelenecek ön şartlardandır. Kezâ, görev konusu kamu düzenine ilişkin bir dava şartı olduğundan yargılamanın her safhasında resen nazara alınmak zorundadır.

Bu çalışmada, kanununun ifadesiyle askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarla ilgili, pratikte ise askerlik/askeralma işlemlerine karşı açılacak idari davalarda görevli meselesi incelenmektedir. İlk bakışta Askeri Yüksek İdâre Mahkemesinin görevli olduğu söylenerek konu basite indirgenebilir ise de, özellikle askerlik yükümlülüğüyle ilgili her işlemin askerî hizmete ilişkinlik taşıyıp taşımadığı, yükümlü dışındaki kişilerin AYİM'de dava açıp açamayacağı gibi hususlarda tartışma mevcuttur. İncelememizde görev meselesi bu problemler merkezinde irdelenmekle yetinilmemiştir. Ayrıca, görebildiğimiz kadarıyla tüzel kişiler tarafından dava açılması ve düzenleyici askerlik işlemlerine karşı dava ikamesi gibi konular öğretilen ilk kez yer burada ele alınmıştır.

2. ASKERLİK İŞLEMLERİNİN YARGISAL DENETİMİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Türklerde, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde idarenin yargı yoluyla denetimi konusunda farklı fikirler mevcuttur. Bu tartışmalara girmeksizin Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemindeki yönetilenlerin idareye karşı korunması ve adaletin temini için söylenebilecek şudur: Bu dönem boyunca idareye karşı bir yargısal korunmadan, hele hele idarî yargı benzeri bir yapıdan söz etmek mümkün değildir. Bu dönemde idarî haksızlıklara uğrayanlar idareye şikayette bulunmak suretiyle ya da Divan-ı Hümayun'a ve kadıllara başvurarak adaletin gerçekleştirilmesini sağlayabiliyorlardı. Bu da esasen şikayet yolu idi.^[1] Zorunlu askerlik sisteminin bulunmadığı, devşirmelik, tımar sistemi ve diğer asker alma usullerinin uygulandığı bu süreçte asker alma uyuşmazlıklarında klasik adalet sağlama düzeni çerçevesinde şikayet yoluyla çözümlendiği tahmin edilebilir.

Tanzimatla birlikte modern idarenin kuruluşunun ardından idarî uyuşmazlıkların genel ve yerel meclisler marifetiyle çözüme kavuşturulduğu, Şura-yı devlet'ten önce de idarenin kurumsal denetiminin yapılageldiği bir yapı bulunduğu, ancak idarî dava kavramının henüz ortaya çıkmadığı belirtilmektedir.^[2] 1868 yılında kurulan Şura-yı Devlet'in, başlangıçta idarenin yargısal denetimine ilişkin açık bir yetkisi bulunmamakla beraber, taşra meclislerinin idare aleyhindeki şikayetler hakkında verdikleri kararları temyizen inceleyen ve bizzat şikayetleri kabul eden bir merci olarak, idarî yargı tarihimizde önemli bir adım teşkil etmektedir. Şura-yı devlet'in idarî yargılamadaki yeri ve fonksiyonu konusunda farklı görüşler varsa da genel kabul ilk idarî yargı organı olduğu yolundadır.^[3]

Şurayı Devlet'in bu ilk döneminde asker alma işlemleriyle ilgili şikayetlerin de incelendiği anlaşılmaktadır. 1869 tarihli bir kararda, şikayet üzerine Şurayı Devlet Genel Kurulu tarafından gayrimüslim azınlığın bedelli askerlikten muaf tutulmasına karar verilmiş olup padişah tarafından kararın uygulanması uygun bulunmuştur.^[4] Başka bir örnek 1912 tarihlidir. Şurayı Devlet, başvuru üzerine özel yabancı okul öğrencilerinin askerlik hizmetinden istisnalarının caiz olmadığına karar vermiştir.^[5]

Osmanlı dönemi Şurayı Devlet'i 1922 yılında imparatorluğun tasfiyesi ile beraber faaliyetine son vermiştir. Esasen, istiklal harbi boyunca acilen ve çok miktarda askere ihtiyaç duyan TBMM hükümeti'nin, İstanbul hükümetine tabi

[1] Onur KARAHANOĞULLARI, Türkiye'de İdarî Yargı Tarihi, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005, s.49 vd., 151 vd.

[2] Bu meclislerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. KARAHANOĞULLARI, s.49 vd.

[3] Gül AKYILMAZ-Halil CİN, Türk Hukuk Tarihi, Sayram Yayınları, Konya 2003, s.168-169. Bu görüşteki yazarlar ile Şura-yı devlet'in ilk kurulduğunda danışma ve denetleme görevleri yürüttüğüne, ilk iptal yetkisinin Cumhuriyet'ten sonra tanındığına ilişkin aksi görüş için bkz. KARAHANOĞULLARI, s.151 vd., s.192 vd.

[4] KARAHANOĞULLARI, s.187

[5] 24.N.1328, Dosya No:21/-1, Gömlek No:3, Fon Kodu: DH.İD, KARAHANOĞULLARI, s.182'den naklen.

Şurayı devlet'e başvuruda bulunması ve vereceği kararları uygulaması düşünülemez. Bununla birlikte, bu dönemde 1921 yılında hükümet'in Şurayı devlet kurmasına ilişkin teşebbüsleri olmuş, ancak Meclis buna karşı çıkmıştır. Bu hususta, Meclis'te yapılan tartışmalarda, ilginç bir beyanda bulunulmuştur. Şurayı devlet'in kurulması gerektiğini savunan Adana Milletvekili Zekai Bey, Şurayı devlet'in denetim işlevine ilişkin olarak askere alma işlemlerinde ortaya çıkan uyuşmazlıklarda Şurayı devlet'in kararlarını örnek gösterirken şu ifadeleri kullanmıştır: “*Hepiniz bilirsiniz ki seferberlik esnasında Şurayı Devletin bilhassa lüzumu askerlik meselesinde olmuştur. Ahzi asker şubeleri rast geldikleri yerde herkesi asker ederlerdi... Ahzi asker daireleri kanunları daima kendi lehlerinde tefsir ederek herkesi asker ederler. Fakat Şurayı devlet'e müracaat edenler o kanunları mevki müzakereye koydurtur. Tetkik edilir, Şurayı devlet kanunu tefsir ederek Harbiye nezaretine tebligat icra eder.*”^[6]

Cumhuriyet döneminde 1924 Anayasasındaki hükme dayanılarak 1925 yılında Şurayı Devlet Kanunu kabul edilmiş, 1927 yılında da faaliyetine başlamıştır. Bu kanun da idarî dava ile iptal davasına açıkça yer verilmiştir. Bu suretle, Şurayı Devlet ilk kez tam anlamıyla yargılama fonksiyonu görmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren asker kişilere ilişkin davalar da, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklar da Şurayı Devlet tarafından çözümlenmiştir.

Danıştay, Cumhuriyet'in ilk yıllarında askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıkları da, asker kişilerin tarafından açılan davaları da yetkisi içinde görmüş ve sonuçlandırmıştır.^[7] Müteakip zamanlarda subay ve askerî memur gibi asker kişilerin ilgili işlemlerin yargısal denetimi ile ilgili başka düzenlemeler ve uygulamalar söz konusu olmuşsa da, bunlar askerlik işlemlerini kapsamamıştır.^[8]

[6] 29.1.1337(1921) tarihli tutanaktaki bu ifadeler için bkz. KARAHANOGULLARI, s.220

[7] Serdar ÖZGÜLDÜR, “*Türk Hukukunda Askerî İdari Yargının Tarihi Gelişimi Üzerine Bir İnceleme*”, Danıştay Dergisi, Y.17, S..66-67, 1987, s.40

[8] Daha sonraki dönemde, TBMM, 1 Aralık 1928 tarih ve 457 sayılı tefsir kararı ile bir subayın nasbı ile ilgili olarak açılan bu idari davaya bakmak yetkisinin Danıştay'da olmadığını belirtmiştir. Buna rağmen asker kişilerin haklarında MSB'ce tesis edilen idari işlem ve eylemlerden dolayı Danıştay'da dava açmaya devam etmişlerdir. Daha sonra TBMM, 18 Haziran 1934 tarih ve 2515 sayılı “*Millî Müdafaa Vekaletinde Zat İşlerinin Son Tetkik Mercii Encümeni Teşkilatı Hakkında Kanun*”u kabul etmiştir. 2515 sayılı kanuna göre, MSB'de teşkil edilmesi öngörülen Zat İşlerinin Son Tetkik Mercii Encümeni faaliyete geçerek subaylarla askerî memurların terfi, tebdil, nakil, tayin, emeklilikten doğan şikayetlerini incelemeye başlamıştır. Böylece sayılan konularda asker kişilerin bunların emeklilerinin Danıştay'a başvurmaları yasaklanarak; teşkil edilen Encümen yetkili kılınmış, ancak Encümenin kararlarına karşı TBMM'ye itiraz yoluyla müracaat edilebileceği esas getirilmiştir. Bu teşkilden 4 yıl sonra 30.5.1938 tarihinde kabul edilen 3410 sayılı Askerlerin Zat İşlerine Taalluk Eden Davaların Tetkik ve Muhakeme Usulleri Hakkında Kanun ile Zat İşlerinin Son Tetkik Mercii Encümeni kaldırılmış ve subaylarla askerî memurların yükselme, atanma, değiştirilme ve emeklilikleri hakkındaki şikayetlerini inceleyip bir karar vermek görevi Askerî Yargıtay'a verilmiştir. Ancak, bu uygulamanın 1924 Anayasası'nın 51'nci maddesine aykırı olduğu dikkate alınarak 13.7.1953 tarih ve 6142 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir. Böylece asker kişilerin idari işlem ve eylemler aleyhine açtıkları davalar yeniden Danıştay'da görülmeye başlanmıştır. Bu uygulama 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra da devam etmiştir. Geniş bilgi için bkz. Fahri ÇOKER, “*Asker Kişinin İdari Eylem ve İşlemlerden Şikayet ve Dava Hakkının Gelişimine Toplu Bir Bakış*”, Ankara, AAD, S.58, 1971,

Danıştay'ın her iki Anayasa dönemini kapsayan 1953-1971 yılları arasında verdiği bazı kararlar, askeri gereklerin dışına çıkıldığından bahisle tartışmalara yol açmıştır. [9] Bu eleştiriler sonucu, 1971 Anayasa değişiklikleri esnasında, asker kişilere ilişkin idari davalara bakma görevi, kanunla kurulması öngörülen Askeri Yüksek İdare Mahkemesine verilmiştir. [10]

4.7.1972 tarih ve 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu'nun 20'nci maddesine göre, "Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Türk ulusu adına, asker kişileri ilgilendiren ve askeri hizmete ilişkin idari eylem ve işlemlerden doğan uyuşmazlıkların ilk ve son derece mahkemesi olarak yargı denetimini ve diğer kanunlarda gösterilen görevleri yapar." [11] Bu düzenlemede Anayasa'daki hükümden farklı ve ilave olarak "askeri hizmete ilişkinlik" kriteri de bulunmaktadır. [12]

Görüldüğü üzere, başlangıçta sâdece muvazzaf askerlik hizmeti yapmakta olan ve bu surette asker kişi sayılan yükümlülerin askerlikle ilgili işlemlerinin yargısal denetim görevi AYİM'e verilmiştir. Sivil şahısların askerlik yükümlülüğü ile ilgili işlemlerinin denetimi genel idarî yargıya bırakılmıştır.

s.3; ÖZGÜLDÜR, "Askeri İdari Yargının Gelişimi", s.41 vd.; Lütfi DURAN, "Askeri İdarenin Yargısal Görev ve Yetkisinin Sınırları", İstanbul, Onar Armağanı, İstanbul Hukuk Fakültesi Yayın No. 530, 1977, s.196; Mustafa ŞAHİN, "Askeri İdari Yargının Kısa Tarihçesi" SKD, S.299, Ankara, 1985, s.92; İlhan TOĞRUL, Askeri İdari Yargı, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1973, s.10 vd.

[9] Serdar ÖZGÜLDÜR, Türk Hukukunda Askeri İdari Yargı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, GÜSBE, Ankara, 1986, s.23-26; Süheyla ŞENLEN SUNAY, AYİM ve Görev Kriterleri, İstanbul, Beta yayınları, 1996, s.20-21; Hakan ATA, Askeri İdari Yargıda İptal Davasının Ön Koşulları, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002, s.5; Murat YAMAN, Açıklamalı, İçtihatlı, Dilekçe Örnekli, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu, Ankara, Bilge Yayınevi, 2006, s.3

[10] 1961 Anayasanın 140'ncı maddesine 1488 sayılı kanunla (R.6.,22.9.1971 T,13964 s.) eklenen son fıkraya göre; "Asker kişilerinle ilgili idari eylem ve işlemlerin yargı denetimi Askeri Yüksek İdare Mahkemesince yapılır. Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, başkan ve üyelerinin nitelikleri ile atanmaları, disiplin ve özlük işleri; hakimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre, kanunla düzenlenir."

[11] 20.7.1972 T. ve 14251 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 1602 sayılı Kanun Genel Gereğesinde AYİM'in kuruluş sebepleri; Türk Silahlı Kuvvetlerinin teşkilat olarak mülki idâreden farklı bir hiyerarşik düzene ve ayrı yönlere sahip bulunması, askerlik hizmetinin kendine has özelliklerinden dolayı askeri idari uyuşmazlıkların bir uzmanlık kişi olması ve seçmişe Danıştay'ın askeri idari davalarla ilgili olarak verdiği kararların yerine getirilmesinde güçlük yaşanmasıdır. Bkz. AYİM Kanun Tasarısı Gereğesi, Genel Gereğçe, TBMM Tutanak Dergisi Dönem: 3,C.24/1,Tpl.3, ss.666,s.1-2.

Anayasa Mahkemesi ve Uyuşmazlık Mahkemesi kararları da gerekçedeki sebeplere işaret etmektedir: AYM, 18.12.1975, E.1975/159, K.1975/216, AYMKD, C.13, s.678; AYM, 14.2.1978, 1977/130, 1978/13, AYMKD, C.16, s.31; UM, 1988, 1988/18, 1988/23, 126.: 28.3.1989/20122.

AYİM'in kuruluşuna ilişkin olumlu ve olumsuz eleştiriler hakkında geniş bilgi için bkz. ŞENLEN SUNAY, s.31-41; Osman ÇELİK, Tarihsel Gelişimi ve Kararları Işığında Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sorunlarına Bir Yaklaşım, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, GÜSBE, Ankara, 1996, s.106-121; ÖZGÜLDÜR, Tez, s.57-75

[12] 1602 sayılı Kanun'un 20'nci maddesi ile getirilen "askeri hizmete ilişkinlik" kriterinin Anayasaya aykırı olduğu hakkında, Nursafa PANDAR, "Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin Görevleri", Bilimsel Öneriler (Tartışmalı Toplantılar), Ankara Barosu Yayın No. 2, Ankara 1974, s.161

Fiilen göreve başladığı 1972 yılından itibaren idari yargının bütünlüğünü bozduğu ve bir yüksek mahkeme kimliğini haiz olmadığı yönündeki eleştirilerin etkisiyle, 12 Eylül döneminde Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin kaldırılması gündeme gelmiştir. Bu yönde hükümet tarafından 16 Ekim 1981'de bir kanun tasarısı hazırlanmışsa da, bu teklif Milli Güvenlik Konseyi Milli Güvenlik Komisyonu'nda benimsenmemiştir. Bunun yerine, Mahkemenin kuruluş ve işleyişindeki aksaklıkları gidermeyi amaçlayan 25.12.1981 tarih ve 2568 sayılı Kanun kabul edilmiştir.^[13]

2568 sayılı Kanunla getirilen önemli değişikliklerden biri de, Mahkemenin görevlerini düzenleyen 20'nci maddesine ilişkindir. Yeni düzenleme ile hükme, "*askeri olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile*" ve "*askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda, ilgilinin asker kişi olma şartı aranmaz*" ibareleri eklenmek suretiyle Mahkemenin görev alanı genişletilmiştir.

Nitekim, bu değişiklikten önce AYİM, askere sevkten önce ya da terhisten sonra ortaya çıkan askerlik yükümlülüğüne ilişkin uyuşmazlıklarda kendisini görevli görmemiş ve Danıştay'ın görevli olduğuna karar vermiştir.^[14] Bunun gibi, er öğretmen statüsünde askere sevk etmeme,^[15] er öğretmen olarak atandığı ilden başka ile naklen atanmama,^[16] askerliğe elverişli olmadığına dair rapora aykırı olarak yeniden sağlık muayenesine sevk edilmeme,^[17] yedek subay adayı eğitimi sonunda çavuş olarak kıtaya sevk işlemlerinin iptali için açılan davalar da görev yönünden reddedilmiştir.^[18] Danıştay da bu tür davaları görev alanı içinde sayarak sonuçlandırmıştır.^[19]

AYİM'in göreviyle ilgili olarak 2568 sayılı Kanunla getirilen ve bugün de yürürlükte olan esaslar, 1982 Anayasası'nda da benimsenmiş ve 157'nci madde ile yüksek mahkeme statüsü tanınan Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ne asker olsun olmasın askerlik yükümlülüğünden doğan tüm uyuşmazlıkları görme ve çözme yetki ve görevi verilmiştir.

[13] 2568 sayılı Kanun'la, AYİM Kanunu'nun, Mahkemesinin yapısı, işleyişi ve görevlerine ilişkin 34'ncü maddesi değiştirilmiş, böylece Kanun son şeklini almıştır. Geniş bilgi için bkz. ÇELİK, S.71-72, 156-158; ÖZGÜLDÜR, Tez, s-135-162

[14] AYİM'in bu tür kararları için bkz. 2.D, 28.3.1973, 255/131; 2.D, 30.3.1973, 257/150; 2.D, 13.3.1974, 1533/283, AYİİKİ, C.6, s.1524, 1526,1532/31; 3.D, 1.6.1973, 379/209, AAD,Y.16, s.65-66, s.145

[15] 2.D., 15.12.1977, 955/765; 2.D., 22.5.1973, 366/198; 2.D., 28.3.1973, 271/28, 31.3.1973, 280/155; 2.D., 29.3.1973, 259/134; 2.D., 28.3.1973, 260/28

[16] 2.D., 19.11.1980, 376/645

[17] 2.D., 1.4.1975, 732/697

[18] 2.D., 27.3.1973, 267/127

[19] Danıştay, 12.D, 12.12.1973, 2152/3282; 2.D, 19.12.1973, 2080/3406; Danıştay Onikinci Daire Kararları, Birinci Kitap, C.II, Danıştay Tasnif Yayın Bürosu Yayın No:22, s.450.

3. ASKERLİK YÜKÜMLÜLÜĞÜNDEN DOĞAN UYUŞMAZLIKLARDA GÖREVLİ MAHKEME: ASKERÎ YÜKSEK İDARE MAHKEMESİ

A. GENEL OLARAK ASKERÎ YÜKSEK İDARE MAHKEMESİ'NİN GÖREV ALANI

1982 Anayasa'sının 157 ve 1602 sayılı Kanun'un 20/1nci maddesi hükümlerine göre, Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin görev alanı, “*asker kişi ile ilgili olma*” ve “*askeri hizmete ilişkin olma*” kriterlerine müracaatla tayin olunur. Maddenin açık hükmü gereği askerlik yükümlüğünden doğan uyuşmazlıklarda asker kişi olma şartı aranmamakla beraber, her iki kriteri kısaca açıklamakta fayda vardır.

1) Asker Kişi İle İlgili Olma Kriteri

Bir idari davanın AYİM’de görülebilmesi için öncelikle idari işlem ve eylemin asker kişiyi ilgilendirmesi, yani asker kişi ile ilgili olması gerekmektedir. Burada geçen asker kişiden maksat, AYİM Kanunu’nun 20’nci maddesinin ikinci fıkrasında belirtildiği üzere, Türk Silahlı Kuvvetlerinde görevli bulunan veya emeklilik, istifa, terhis vb. herhangi bir surette hizmetten ayrılıp da sivil kişi statüsüne geçmiş subay, askeri memur, astsubay, askeri öğrenci, uzman çavuş, uzman jandarma çavuş, erbaş ve erler ile sivil memurlardır.^[20]

Kanun’un 20/II’nci maddesinde, 1076 sayılı Kanun’un 1’nci maddesinde tanımlanan yedek asker kişiler (gerek bu kanun kapsamında fiilen hizmette bulunan yedek subaylar^[21] ile 926 sayılı Kanuna tabi iken muvazzaf subaylık statüsü dışına çıkan yedek subaylar ve yedek askeri memurlar) ile 3269 sayılı Uzman Erbaş Kanunu’na tâbi uzman çavuşlar dışındaki diğer uzman erbaşlara yer verilmediği görülmektedir. Askerlik yükümlüğü süresince değişik statülerde bulunan bu kişilerin de, durumlarının gerektirdiği açıklamayla birlikte 1602 sayılı Kanun’da asker kişi olarak yer almasının gerektiği ileri sürülmekte ise de,^[22] askerlik işlemlerinde asker kişi sıfatı aranmadığından bu hususun konumuz bakımından bir önemi bulunmamaktadır.

[20] AYİM Kanununun 20/2’nci maddesinde belirtilmekle beraber bazı kişilerin askeri kişi sayılması konusu tartışmalıdır. Askerlik yükümlüğü bakımından asker kişi sıfatına sahip olma zorunluluğu bulunmadığından bu hususta geniş bilgi ve kararlar için bkz. ŞENLEN SUNAY, s.107 vd.; YAMAN, s.34 vd.; Gürbüz GÜMÜŞAY, “Askeri İdari Yargının Görev Alanı, GÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.49 vd.

[21] ZABUNOĞLU’na göre, 20’nci maddede yedek subaylardan bahsedilmemesinin sebebini anlamak mümkün değildir. Yahya Kazım ZABUNOĞLU, “*Askeri İdari Yargı ve Anayasa Mahkemesinin Bir Kararı Üzerine*,” ABD, Y.3, S.1, s.31.

[22] ŞENLEN SUNAY, s.111

TSK bünyesinde görev yapan sivil personelin bir kısmını oluşturan ve askeri işyerlerinde işçi olarak çalışan kişiler, Kanun Koyucunun işçilerle ilgili ve askeri hizmete ilişkin davaların AYİM'in görev alanı dışında kalmasını tercih etmesinin sonucu olarak 20'nci madde kapsamı dışında bırakılmıştır. AYİM, Kanun Koyucunun iradesine ve maddenin lafzına bağlı kalarak, isabetli bir şekilde işçilerin asker kişi sayılmayacaklarına, bu sebeple işçileri ilgilendiren idari işlem ve eylemlere ilişkin davalarının görev alanı dışında kaldığına karar vermektedir.^[23]

Burada, 2568 sayılı Kanunla yapılan değişiklikten önce ileri sürülen, maddede asker kişi kavramının geniş tutulduğu ve şeklen de olsa bir kez asker statüsünü kazanan kimsenin hizmetten ayrıldıktan sonra dahi asker kişi sayılabileceğine dair görüşe işaret edelim. ZABUNOĞLU'na göre, bütün Türk vatandaşı erkeklerden yükümlülük çağı gelmemiş olanlar ile saklı, yoklama kaçağı ve bakaya konumundaki çağığı yükümlüler, 1602 sayılı Kanun kapsamındaki asker kişidirler.^[24] Buna karşılık, DURAN'ın da isabetle belirttiği üzere, askerden ayrılmış olanların artık asker kişi sayılmaları hem mümkün, hem de gerekli değildir. Bunların hizmetten ayrıldıktan sonraki dönemde ortaya çıkan uyuşmazlıklar askeri hizmete ilişkin olsa bile, bizzat AYİM'in değil genel idari yargının görev alanı içinde kabul edilmelidir.^[25] DURAN'ın görüşü yapılan düzenlemeden sonrası için de geçerlidir. Şu farkla ki Askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıkların artık statü içinde meydana gelip gelmemesinin, bu bağlamda menfaat ilişkisi bulunduğu sürece muvazzaf veya yedek asker kişi yahut sivil kişi olmanın bir önemi bulunmamaktadır.^[26]

Nitekim, AYİM, asker kişi olsun olmasın askerlik hizmetine başlamadan önce ortaya çıkan askerlik yükümlülüğünden kaynaklanan askere sevk, askerlik kararı dövizle ve bedelli askerlik hizmeti statüsünden yararlandırmama, erteleme, muafiyet gibi birçok işlemin iptaline ilişkin davaları kendi görev alanı içinde kabul ettiği gibi,^[27] muvazzaf askerlikten sonra noksan hizmetin tamamlattırılması için yeniden askere sevk, terhis belgesi verilmemesi, mahsup gibi işlemler ile ilgili davalara bakmaktadır.^[28] Hatta, aşağıda değinileceği üzere, ölmüş olan yükümlülerin

[23] 1.D., 25.4.1989, 191/174, AYİMD, S.7, Kitap I, s.122-123; 2.D, 5.6.1996, 434/586, s.k., AYİMD, S.11, s.257-258; 1.D., 15.10.1985, 54/187 ve 1.D., 15.10.1985, 57192, CANDEMİR, s.16. Bu yönde, UM, 17.12.1990, 34/34, R.G. 21.1.1991-20762

[24] ZABUNOĞLU, s.30-31.

[25] DURAN, s.207.208.

[26] ŞENLEN SUNAY, s.82; ATA, s.31

[27] 2.D, 12.10.1928, 58/216; 2.D, 22.10.1989, 281/63; 2.D, 9.12.1998, 584/782; 2.D, 25.6.2003, 68/569; 2.D, 5.1.2005, 2004/336, 2005/3; 2.D, 8.7.1998, 1997/906, 1998/562; 2.D, 22.1.2001, 2000/355, 2001/51; 2.D, 18.1.2003, 2002/395, 2003/1; 3.D, 18.11.2004, 908/1685; 2.D,12.4.2000,1999/666, 2000/192; 2.D, 24.11.2004, 2003/1029,2004/886; 2.D, 17.11.004, 2003/890, 2004/853; 2.D,12.1.2005, 2004/375, 2005/60; 2.D, 3.4.2002, 2001/478, 2002/445; 2.D, 22.11.2006, 564/1207

[28] Askerlik hizmeti kısmen veya tamamen yerine getirip de yedeğe ayrılan sivil kişilerin açtıkları davalara örnekler: 2.D, 20.11.1997, 209/979; 2.D, 12.11.1998, 220/716; 2.D, 20.10.2004, 461/784; 2.D, 10.12.2003, 2002/962, 2003/887; 2.D, 29.3.2000, 1999/744, 2000/184; 2.D, 23.5.2001, 2000/435, 2001/440; 3.D, 21.12.2004, 434/1827; 2.D, 13.11.1999, 1998/314, 1999/8; 2.D, 16.2.2000, 1999/573, 2000/82; 3.D, 16.12.2004, 623/1823; 2.D, 24.12.2003,

yakınlarının, askerlik durumlarının tespitine dair açtıkları davaları da ilgilinin cinsiyetine dahi bakmaksızın esastan karara bağlamaktadır.^[29]

Askerlik yapmış sayılmasına ve bu duruma ilişkin belge verilmemesine ilişkin davalar yükümlü tarafından açılmakla beraber, yükümlünün ölümünden sonra yapılan taleplerin reddi üzerine menfaati bulunan yakınları tarafından da açıldığı görülmektedir. Ölen yükümlünün oğlu, kızı, eşi gibi yakınları tarafından açılan bu davalar kabul edilmekte ve esastan karara bağlanmaktadır.^[30] Ancak, yükümlünün sağ olmaması gerekir.^[31] Ölen yükümlü yakınlarının açtığı davada dava konusu ile gerek müteveffanın gerek yakınının ayrı ayrı ilgisinin bulunması lazımdır. Yani bu tip davalarda aslında çifte menfaat ilişkisi söz konusudur. Şöyle ki, davacının ölen yükümlü ile objektif ehliyet ilişkisi olup olmadığına göre, hem yükümlünün, hem de yakınının açılan davada sübjektif ehliyetinin bulunup bulunmadığına bakılacaktır.

AYİM, beş kardeş davacının, ölen babalarının askerlik süresini gösterir terhis belgesi verilmemesi işleminin iptali istemiyle açtığı davada, davalı idare ve AYİM Başsavcılığının davanın sübjektif ehliyet yönünden, bir başka ifade ile güncel menfaat yokluğundan reddi gerektiğine ilişkin beyanlarına itibar etmemiş ve askerlik durum belgesinin müteveffanın askerlik borçlanması işlemleri için istendiği anlaşılacakla, müteveffanın mirasçıları olan davacıların bu davayı açmakta güncel menfaatleri olduğu sonucuna ulaşarak uyuşmazlığı esastan incelemiştir.^[32]

Bir davada ise ölen babasının İstiklal Harbine katıldığına ve bu surette askerlik hizmetini yapmış sayılmama işleminin iptali için ölenin kızının açtığı dava esastan karara bağlanmıştır.^[33]

AYİM, bir kız torunun, dedesinin askerlik hizmetini yaptığının ve sürelerinin tespitine karar verilmesi talebiyle açtığı davada, davayı ehliyet yönünden reddetmiştir.^[34]

2002/807, 2003/923; 2.D., 25.6.2003, 2002/609, 2003/553; 2.D., 20.10.2004, 339/761; 2.D., 13.9.2006, 76/768; 2.D., 22.11.2006, 1323/1193;

[29] Yakının askerlik yükümlülüğünün ifa ettiğinin tespitine ilişkin diğer sivil kişilerin açtıkları davalara örnek: AYİM, 2.D., 11.7.2001, 2000/467, 2002/49; 2.D., 28.04.2004, 2003/510, 2004/372.

Askerlik yükümlüsü erkek vatandaşın yerine eşi, çocukları gibi yakınlarının açtıkları bazı davalar; 2.D., 1.12.1993,520/516; 2.D., 17.11.1993, 162/493; 2.D., 26.4.1999, 1998/648, 1999/278; 2.D., 21.9.1994, 355/1566; 2.D., 4.10.2000, 1999/430, 2000/590.

[30] 2.D., 15.1.1996, 1996/217-1997/51; 2.D., 21.2.2000, 1999/242-2000/381; 2.D., 4.10.2000, 430/590; 2.D., 28.4.1999, 1998/648-1999/278; 2.D., 17.11.1993, 162/493; 2.D., 29.9.2007, 211/721; 2.D., 26.9.2007, 343/735; 2.D., 26.9.2007, 435/736; 2.D., 3.10.2007, 561/781; 2.D., 14.11.2007, 1028/900; 2.D., 21.11.2007, 613/927; 2.D., 12.12.2007, 750/1026; 2.D., 7.11.2007, 306/880; 2.D., 9.1.2008, 2007/881-2008/26; 2.D., 13.2.2008, 2007/1154-2008/196; 2.D., 12.3.2008, 2007/990-2008/326; 2.D., 12.3.2008, 2007/1029-2008/331; 2.D., 12.3.2008, 2007/1062-2008/325; 2.D., 12.3.2008, 2007/1167-2008/334; 2.D., 12.3.2008, 2007/1099-2008/335.* Birden fazla yükümlü yakını da aynı anda davacı olabilir: 2.D., 28.4.2004, 2003/910-2004/32 *

[31] Terhis belgesi verilmemesi işleminin iptali için davanın, yükümlü sağ baba varken oğul tarafından açılması sebebiyle ehliyet yönünden reddi hakkında 2.D., 22.10.1997, 482/834*

[32] 2.D., 28.4.2004, 2003/910-2004/372

[33] 2.D., 7.1.2004, 2003/707-2004/2

[34] AYİM bu kararda menfaat şartı ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır:

Askerlik hizmet süresinin iki ay uzatılması işleminin iptali istemiyle açılan davada, davacı erbaşın uzayan süre de dahil askerlik hizmetini tamamlayarak terhis olmasından dolayı güncel menfaat kalmadığından ehliyet yönünden davanın reddine karar verilmiştir.^[35]

AYİM, kurayı müteakip asteğmen nasbedilerek atandığı birlikten isteği dışında ve tekrar başka birliğe atanma işleminin iptali için açtığı bir davayı, davacı yedek subayın askerlik yükümlülüğünü tamamlayarak terhis olması üzerine güncel menfaatin sona erdiği gerekçesiyle ehliyet yönünden reddetmiştir.^[36]

Buna karşılık, AYİM askerliğini yedek subay olarak yaptıktan sonra terhis olan davacının terhisinden sonra kendisine silah taşıma izni verilmesi için yaptığı müracaatın KKK.lığına reddi üzerine açtığı davada, işlemin askeri hizmete ilişkin olmadığı gibi, asker kişiyi ilgilendirmediğini de belirtmiştir. Bu aynı zamanda askerlik yükümlülüğünden doğan bir işlem olarak görülmediğini de göstermektedir.^[37]

Kısa da olsa asker kişiyi ilgilendirme kavramına öğretide ve tatbikatta verilen farklı anlamlara değinmek yararlı olacaktır. Doktrinde, asker kişiyi ilgilendiren işlemde, tesis edilirken asker kişilerden herhangi birinin askeri yeterlik ve

---

“1602 sayılı AYİM Kanununun 21’nci maddesinde, iptal davalarının, idari işlem ve eylemlerden dolayı; yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından bahisle, menfaatleri ihlal edilenler tarafından, tam yargı davalarında ise, ayrı idari işlem ve eylemlerden dolayı hakları ihlal edilenler tarafından açılacağı hüküm altına alınmıştır. Bir kimsenin kendi menfaatlerini etkilemeyen işleme karşı dava açması, idare hukukumuz açısından mümkün değildir. Menfaat ilişkisinin meşru ve kişisel olmasının yanında, güncel olması da gereklidir.

Menfaat ihlali şartı, iptal davalarında esasa ilişkin bir şart olmayıp, sadece davanın esastan incelenebilmesi için gerekli bir şekil şartıdır. Bu şekil şartının aranmasının nedeni, idari işlem ile hiçbir ilgisi bulunmayan kişilerin, o işlemin iptali istemiyle dava açmalarını önlemektir.

Anayasa Mahkemesinin bir kararında bu konu şöyle açıklanmıştır. “.....yargı kararlarında ve öğretide menfaat, davacı ile iptalini istediği işlem arasındaki bağı, ilgiyi anlatır. İdari işlem ile dava açan arasında meşru, güncel ve ciddi bir ilişki söz konusu ise davada menfaat bağı bulunduğu kabul edilmektedir. .... Dava ehliyeti için aranan menfaat koşulu, her olaya özgü irdelenmiş ve dava konusu işlemin davacıyı etkilemiş olması, idari yargıda menfaat ihlali için yeterli sayılmıştır...”

(Anayasa Mahkemesi, 21.09.1995; E.1995/27, K.1995/47) (RG:10.04.1996-22607, s.26)

Davacı dedesi ...’un askerlik hizmeti yaptığının tespiti için ... Askerlik Şubesi Başkanlığına dilekçe ile müracaat etmiş, bu istemi dedesinin askerlik yaptığını dair bir kayda rastlanmadığının bildirilmesi üzerine, dedesinin Askerlik yaptığının ve sürelerinin tespiti yönünde Mahkememize dava açmıştır. Ancak gerek askerlik şubesine verdiği dilekçesinde gerekse dava dilekçesinde, dedesinin askerlik yükümlülüğünü yerine getirdiğinin kabulü ve tespitinin kendisine ne gibi bir hukuki menfaat sağlayacağını açık olarak belirtmemiştir.

Davacı tarafından, dedesi ...’un askerlik yükümlülüğünü yerine getirmesinde, kendisinin ne gibi bir hukuki menfaati olduğu, bir başka ifade ile idari işlem ile kendisi arasında ne gibi meşru, ciddi ve güncel bir ilişki bulunduğu ortaya konamadığından, davanın subjektif ehliyet yönünden reddi cihetine gidilmiştir.”, 2.D., 20.12.2006, 221/1300. Askerlik hizmetini yapmış sayılmama işleminin iptali için erkek torunu açtığı davayla ilgili olarak aynı gerekçe ile aynı yöndeki karar, 2.D., 6.10.2004, 219/688

[35] 2.D., 29.5.1996, 1995/235-1996/459, YAMAN., s.396

[36] 1.D., 14.9.2004, 2003/1301-2004-903, YAMAN, s.39. Aynı mahiyette ve yönde, 11.D., 12.1.1999, 1998/603-1999/33, YAMAN, s.395

[37] 2.D., 23.10.1996, 422/937, YAMAN, s.85.

yeteneklerinin, tutum ve davranışlarının, askeri geçmişinin, hak ve ödevlerinin göz önünde tutulması,^[38] salt bir asker kişinin göz önünde tutulması,^[39] davacının asker kişi olması,^[40] davacının asker kişi olması veya davacının asker kişi olup olmadığına bakılmaksızın idari işlemin tesis edilmesinde asker kişinin göz önünde tutulması ya da idari işlemin asker kişinin hak ve menfaatlerini etkilemesi^[41] gibi anlamlar çıkarılmıştır.

AYİM kuruluşunu takip eden ilk yıllarda asker kişiyi ilgilendirme kriterini davacının asker kişi olması olarak değerlendirmiştir.^[42] Ancak zamanla ve son dönemde bu kriteri yeterli görmeyerek genişletici bir yorumla idari işlemin asker kişi göz önünde tutularak tesis edilmiş olması kriterini benimsemiştir.^[43] Uyuşmazlık Mahkemesi de AYİM'e paralel bir yaklaşım sergilemiştir.

2) Askeri Hizmete İlişkin Olması Şartı

a) Genel Olarak Askeri Hizmete İlişkinlik

1961 Anayasasının 140'ncı maddesinde yapılan değişiklikte yer almayan Askeri hizmete ilişkinlik şartı, ilk kez 1602 sayılı Kanun'la getirilmiş, daha sonra 2568 sayılı Kanun ile 1982 Anayasası'nda da yer verilmiştir.

211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu (m.6) ile 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nda (m.12), bu kanunlar çerçevesinde “askeri hizmet” değil, “hizmet” kavramı tanımlanmıştır. Yasal mevzuatın veya amirin yapılmasını/yapılmamasını emrettiği işler sekinde özetlenebilecek bu tarifler AYİM'in görev alanını ifade bakımından yeterli değildir.

Doktrinde birbirinden farklı birçoğ tanım yapılmıştır. Bununla beraber, Askeri hizmet; TSK'nin, İç Hizmet Kanunu'nda belirtilen görevleri yerine getirebilmesi bakımından kanun, tüzük, yönetmelik ve yönergelerde belirtilen işler ile mevzuatın uygulayıcılarına takdir hakkı verdiği durumlarda amirin takdir yetkisi içerisinde kalarak verdiği emirlerle yaptırđı işler olarak tanımlanabilir.^[44] şu kayıtla ki, savunma ve milli güvenlik faaliyet ve hizmetlerinin siyasi organ ve makamların görev ve yetki

[38] Taner CANDEMİR, “Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin Görev Alanı,” AYİMD, S.7, K.1, s. 16

[39] Erol ALPAR, “Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin Yargılama Yetkisi ve Sınırlandırılması”, AİD, C.21., Sayı 1, Mart 1988, s.44

[40] Mustafa ŞAHİN, “Kişi Yönünden Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin Görev Alanı”, Danıştay Dergisi., S.30-31, s.45,

[41] ÇELİK, s. 175

[42] 3.D., 6.11.1973, 1908/72; 2.D., 10.12.1987, 231/212, AYİMD, S.7, K.1, s.112-114; 1.D., 27.6.1995, 278/729, AYİMD, S.10, s.283-284

[43] 2.D., 9.3.1994, 597/535, AYİMD, S.9, s.83-84; 2.D, 5.6.1996, 434/586, AYİMD, S.11, s.257-258; 2.D., 16.6.1999, 391/498, AYİMD, S.14, s.201-202

[44] Bu yönde tanımlayan yazarlar, Esendal KIZILOğLU, Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin Görev Alanı ve Görev Alanının Sınırları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, GÜSBİE, Ankara, 1989, s.70; Serdar ÖZGÜLDÜR, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Işığında Tam Yargı Davaları, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996. s.190; ÇELİK, s.179. Farklı tanım ve değerlendirmeler için bkz. ŞENLEN SUNAY, s.152, 154; DURAN, “Askeri İdarenin Yargısal...”, s.214; Sezai AYDINALP, “Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin Görev Alanı Sorunu”, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Dergisi, S.8, s.28

alanına giren boyutu, askerî hizmet kavramının kapsamı dışında tutulmalıdır.^[45] UM ve AYİM kararlarına bakıldığında, bir tanım yapılmamakla beraber, askerî hizmete ilişkinlik şartıyla ilgili yapılan tespitlerin bu değerlendirmelerle örtüştüğü söylenebilir.^[46] Kanaatimizce askerlik yükümlülüğünden doğan işler, yani asker alma işlemleri hem Kanun gereği, hem de yukarıdaki tanımdan dolayı askerî hizmetten sayılır.

Bir idari işlemin askeri hizmete ilişkin olması, o işlemin bir askeri hizmetin yürütülmesi veya yerine getirilmesi maksadıyla yapılması demektir.^[47] Doktrinde, askeri hizmete ilişkin idari işlemin tespitinde, daha önceleri askeri mevzuata dayanması, askeri makamlarca tesis edilmesi gibi kriterler ileri sürülmüştür.^[48] Bugün ise, işlemin askeri makamlar veya sivil makamlarca tesis edilmesinin bir önemi yoktur. Kural olarak askeri makamlar tarafından tesis edilen işlemler askeri hizmete ilişkin sayılmakla beraber, askerlik mesleğinin görevlerini bilmenin önem taşıdığı hâllerde işlemin denetiminin AYİM'de yapılacağı kabul edilmektedir.^[49] Buna, işlemin askerlik özelliği taşıması gerekir de denilebilir.

AYİM, askeri hizmete ilişkin olma kavramının tanımında, başlangıçta, işlemin askeri makamlarca tesis edilmesi, askeri mevzuata dayanılması gibi kriterlere başvurmuş ise de, 1982 Anayasası'na ve 2568 sayılı Kanunla AYİM Kanunu'na "*askeri olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile*" ibaresi konulduktan sonra, içtihadını işlemin niteliğine bakılması yönünde geliştirmiştir. AYİM'in yerleşik içtihatlarına göre, işlemin tesisinde; 1) Asker kişinin askerî yeterlik ve yetenekleri, 2) Tutum ve davranışları, 3) Askeri geçmişi, 4) Asker kişi olmaktan kaynaklanan hak ve ödevleri, 5) Askerlik hizmetinin amacı, 6) Askeri görev yerlerinin özellikleri ve 7) Askeri kural, gerek ve gelenekler göz önünde tutuluyor ise bu işlem askeri hizmete ilişkindir.^[50]

Danıştay da, işlemin askeri hizmete ilişkin olup olmadığının belirlenmesinde, işlemin niteliğini gözönünde bulundurmaktadır.^[51] Uyuşmazlık Mahkemesi askeri hizmete ilişkinlik şartının tanımında AYİM'in içtihatlarına paralel şekilde, işlemin niteliğini esas almaktadır.^[52]

[45] DURAN, "*Askeri İdarenin Yargısal...*", s.214

[46] ATA, s.46

[47] SUNAY, s.128

[48] Bu kriterler için bkz. SUNAY, s.155; Yüksel ESİN, Danıştay'da Açılacak Tazminat Davaları, 1. Kitap Usul, 2.B, Ankara, 1976, s.200; Şahap KARAKOÇ, "*Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin Kuruluşu, Görevleri ve Görev Alanı*", Hava Kuvvetleri Dergisi, Yıl 54, S.259 s.53, 55; ŞAHİN, s.45; Şeref GÖZÜBÜYÜK, "*Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Görevleri*", Prof.Dr. K.Fikret Arık'a Armağan, AÜSBF-TODAE, Ankara, 1973, s.145

[49] ATA, s.57; SUNAY, s.162

[50] Bu doğrultuda AYİM Kararları için bkz. 1.D, 5.11.1991, 2409/2563, AYİMD, S.14, s.201-202; 2.D, 3.2.1993,42/, AYİMD, S.9, s.89-91; 1.D, 24.4.1996, 5/324, AYİMD, S.10, s.289-291; 1.D, 22.6.1999, 121/673, AYİMD S.14, s.199-201; 1.D, 20.11.2001, 1289/1234, AYİMD, S.17, K.1, 343-345; 3.D, 10.2.2005, 2004/362, 2005/235, AYİMD, S.20, K.1, s.125-127; 3.D, 10.3.2005, 2004/1580-2005/374, AYİMD, S.21, s.130-133; 3.D., 31.05.2007, 633-759, AYİMD, S.23, s.179-181; 3. D., 18.1.2007, 48-/85, AYİMD, S.23, s.177-179

[51] Dnş. 10.D, 2.6.1988, 1987/1332, 1488/979, DD, s,72-73, s.685-686; Dnş. 10.D, 2.6.1988, 1987/1332, 1488/979, DD, s,72-73, s.685-686; Dnş. 8.D, 1.6.1989, 1988/955, 1989/465, DD, s,78-79, s.97-101; DİDDGK, 27.10.1989, 378/154, DD, s.78-79, s.97-101; Dnş., 5.D, 13.4.1993, 928/1594, DD, s.261-262

[52] UM.3.7.1995, 37/39, R.G. 31.7.1995, S.22360, s.32-33; UM, 17.11.1997, 54/52, R.G.

b) Askerlik Yükümlülüğü İle İlgili İşlemlerde Askeri Hizmete İlişkinlik Aranıp Aranmayacağı

Askerlik yükümlülüğü ile ilgili işlemlerin askeri hizmete ilişkin olduğu hususunda bir tereddüt bulunmamaktadır. Hâтта askerlik yükümlülüğünün, askeri hizmet kapsamından geniş bir anlama sahip, dolayısıyla askerlik işlemlerinin salt askeri hizmete ilişkin işlemlerden daha kapsamlı olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, askerlik yükümlülüğüyle ilgili bazı işlemlerin askeri hizmete ilişkin bulunmaması mümkündür.^[53] Bu takdirde, askeri hizmete ilişkin olmayan askerlik işlemlerinin yargısal denetiminin yine AYİM'in görev alanına girip girmediği tartışmalıdır.

Doktrinde, ileri sürülen ilk görüşe göre, Kanunun 20'nci maddesinin açık hükmü karşısında askerlik yükümlülüğünden doğan davalarda asker kişiyi ilgildirme şartının yanı sıra, artık askeri hizmete ilişkin olma şartının da aranmaması gerekmektedir. Bundan dolayı, askerlik işlemlerinden kaynaklanan her türlü idari davanın görüm ve çözüm yeri AYİM'dir.^[54]

Buna karşılık, SUNAY, 20'nci maddede yükümlülüğü ilişkin işlemlerin askerlik hizmetiyle olan ilgisi bakımından bir açıklama bulunmadığı fikrinden hareketle, bu işlemlerin askeri hizmete ilişkin olması şartının devam ettiğini ileri sürmektedir. Kanaatimizce de, gerek hükmün bütünü, gerekse askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklar bakımından getirilen istisnanın sadece ilgilinin asker kişi olmasının gerekmemesiyle sınırlı bulunması karşısında, bu davalarda askere hizmete ilişkinlik şartının aranması lâzımdır.^[55] Ancak burada aranacak olan geniş anlamda askerî hizmettir. Esasen, Anayasa'nın AYİM'i askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıkları da görüp çözmekle görevli kılması karşısında, bu tip işlemlerin de genellikle askeri hizmet kapsamında olduğu söylenebilir.^[56] Buna göre dolaylı da olsa bir şekilde kendisiyle illiyet bağı kurulabilen işlemlerin askeri hizmete ilişkin olduğu kabul edilmelidir. Daha açık bir ifadeyle, konu askerlik yükümlülüğü olduğunda, doğrudan doğruya ve açıkça anlaşılabilir surette askeri olmayan kamu hizmeti kapsamında bulunanların dışında kalan tüm işlemler askeri hizmete ilişkin sayılır. Esasen 20'nci maddenin gerekçesinden de askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıkların hizmetin bütünlüğünü korumak için ve usul ekonomisi gereği istisnai bir durum olarak öngörüldüğü belirtilmektedir. Bundan da askerlik yükümlülüğü konusunun askerî hizmet kapsamına sokulduğu ve bir bütün olarak askerî idarî yargının görev alanına dahil edildiği sonucu çıkmaktadır.^[57]

14.12.1997, S.23200, s.22-26; UM, 3.5.1999, 14/15, R.G. 8.6.1999, S.23719, s.45-49

[53] SUNAY, s.115

[54] ALPAR, s.54; CANDEMİR, s.33; ÖZGÜLDÜR, Tez, s.199

[55] SUNAY, s.115, Aynı görüşte ATA, s.32

[56] Maddenin, "askerlik mükellefiyetinin askeri hizmetle iç içe geçmiş olması"ndan dolayı bu şekilde düzenlendiği belirtilmektedir, GÜMÜŞAY, s. 63

[57] AYİM Kanunu'nun 20'nci maddesinin 25.12.1981 gün ve 2568 sayılı Kanun'la değişik hükmünün yeni gerekçesine göre; "ayrıca askeri mükellefiyet sebebiyle yapılan tasarruflarda ilgili şahıs asker olmasa dahi uyuşmazlığın bu mahkemeye çözümlenmesi bir istisna olarak benimsenmiş ve bu suretle askeri hizmetin bütünlüğü korunmuş, yargı ekonomisi sağlanmış ve içtihat farkları önlenmiştir."

Bu çerçevede askerlik yükümlülüğünden doğan askeri hizmete ilişkin işlemlerin tespitinde şu kriterlere başvurulabilir: **Hangi makam tarafından yapılırsa yapılsın;**

- Askerlik yükümlüsü statüsüne kabul ve çıkış ile statü değişikliği işlemleri,
- Askerlik yükümlülüğü kapsamında tanınan hak, yarar ve imkanlarla, yahut bu çerçevede öngörülen yük, kısıt ve külfetlerle ilgili işlemler,
- Askerlik yükümlülüğünün varlığını, biçimini tayin ve tespit için öngörülen usûli süreçte gerçekleştirilen işlemler askerlik yükümlülüğünden doğan askeri hizmete ilişkin işlemlerdir.

Yargı kararlarına bakıldığında, askerlik yükümlülüğünden doğan davalarda askeri hizmet şartının arandığı görülmektedir.

Uyuşmazlık Mahkemesi, askerlik yükümlülüğünü Milli Eğitim Bakanlığı emrinde yedek subay öğretmen olarak tamamlayıp terhis olan davacıya ödenecek yolluk ile ilgili işlemde; 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nun değişik 10'ncu maddesine göre kamu kurum ve kuruluşlarında görevlendirilen ihtiyaç fazlası yükümlülerin, bu hizmet çerçevesindeki eyleminden dolayı verilen disiplin cezasından doğan iptal davalarında, askeri hizmete ilişkin olma niteliği bulunmadığından genel idari yargının görevli olduğuna karar vermiştir.^[58] Aynı şekilde, askerlik yükümlülüğünü Milli Eğitim Bakanlığı emrinde yedek subay öğretmen olarak yerine getirmekte iken okuldaki görevine gitmeyen ve bu sebeple görevinden çekilmiş sayılan davacının, özel düzenleme gereği firar suçundan dolayı askerî mahkemede yargılanıp beraat etmesi üzerine açıkta geçen sürelerle ait mali haklarının ödenmesi talebiyle açtığı davada genel idarî yargı görevli bulunmuştur. Mahkeme, davacının asker kişi olduğuna, ancak işlemin askerî hizmete ilişkin bulunmadığına hükmetmiştir.^[59] Buna karşılık, davacıların babasının askerde iken şehit düştüğünün tespiti ve buna uygun olarak askerlik ve nüfus kayıtlarında düzeltme yapılmaması işleminin iptali talebiyle açılan davanın AYİM'de çözümlenmesi gerektiğine karar vermiştir.^[60]

Danıştay, askerlik hizmeti esnasında yaralanmadan kaynaklanan vazife malullüğünü konu eden bir davada, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda asker kişi olma şartının aranmadığına, ancak askere hizmete ilişkinlik vasfının bulunması gerektiğine işaret etmiştir.^[61] Yurt dışında alınan diplomanın denkliğinin iptali üzerine yedek subay olarak alınan askerlik kararının erbaş/er olarak değiştirilmesi işleminin iptali için açılan davada ise, her iki şarta göre görevli mahkemenin AYİM olduğuna içtihat etmiştir.^[62]

[58] Sırasıyla UM, 18.12.2000, 51/63, R.G.:4.4.2001, S.24363, s.17; 22.2.1993, 414, R.G.:11.3.1993, S.2121, s.22

[59] UM, 10.10.2005, 28/67

[60] UM, 17.1.1986, 12/49, R.G.: 27.3.1987-19413

[61] DİDDGK, 27.10.1989, 378/154, DD, Y.20, S.78-79, 1990, s.97-100

[62] Dnş.8.D., 15.10.1998, 4688/3147

AYİM ise geniş anlamda askerlik yükümlülüğü içinde kaldığı ileri sürülebilecek bazı işlemlerin askeri hizmete ilişkin olmadığı yönünde kararlar vermektedir. Buna, yedek subay öğretmen olarak atandığı ilin Milli Eğitim Müdürlüğüne il içi ataması yapılan davacıya harcırah ödenmemesi işlemi örnek verilebilir. Başka bir kararda aynı durumdaki bir öğretmenin, il içi görevlendirilmesinin branşına uygun şekilde yapılmadığı iddiasıyla açılan davanın görüm ve çözümünün genel idari yargıya ait olduğu kararlaştırılmıştır.^[63] Buna karşılık, er öğretmen statüsüne ayrılarak temel eğitimini tamamlayan kişinin, atandığı okula gidiş için yolluk ve fiilen göreve katıldığı tarih öncesi dönem için aylık ödenmemesi işleminin iptali için açtığı davaya bakılmış ve reddine karar verilmiştir.^[64]

Yedek subay öğretmen statüsünde bulunan davacı hakkında Milli Eğitim Bakanlığınca tesis edilen görevden çekilmiş sayılma işlemi nedeniyle uğranılan zararların tazmini ve sicil intibakı yapılmaması işleminin iptali için açılan davada, AYİM, aynen "... 'asker kişiyi ilgilendirme' koşulunun davada mevcut olduğu anlaşılma ile beraber, davacının Milli Eğitim Bakanlığınca sicil intibakı yapılmaması işleminin ve bu işlemde kaynaklanan zararlarının askeri açıdan değerlendirilecek herhangi bir yönünün bulunmaması karşısında, 'askerî hizmete ilişkinlik' unsurunun mevcut olmadığı açıktır. Bu nedenle de genel idari yargının görev alanına giren dava konusunun mahkememizin görevi dışında kaldığı görülmüştür." diyerek davanın görev yönünden reddine karar vermiştir.^[65]

AYİM, yedek subay ve er öğretmenlerle ilgili olarak, Genelkurmay Başkanlığı'nın takdir yetkisinin bu usûlde askerlik hizmetine alınmaması yönünde kullanmaması;^[66] askerlik öncesi devlet memuru olmayanlara atandıkları görev yerine katılıp fiilen göreve başlamadan önce aylık ve yolluk ödenmemesi;^[67] öğretmen askerlik usûlünü seçerek temel askerlik eğitimlerini yaptırdığı yükümlüleri, yasal bir engeli olmadığı halde sonradan takdir yetkisine dayanarak kapsamdan çıkarması^[68] veya bu doğrultuda yönerge ile ek şart koyması;^[69] bunların, istirahat kullanma, güvenlik soruşturmasının sonucunun olumlu çıkmaması gibi sebeplerle statüden çıkarılmaları;^[70] memuriyetten çıkarılma sebepleri bulunmakla beraber öğretmen niteliğini kaybedip kaybetmediklerine göre bu statüde askerlik yükümlülüğünün

[63] 1.D., 14.11.2000, 1074/1091

[64] Drl.Krl.27.12.1990; 90/1112, AYİMD, S.7, K.No: 158

[65] Drl.Krl., 07.01.2005, 5/2, AYİMD, S.21, s.126-128

[66] Söz konusu takdir yetkisinin ifade edildiği uygulamalar için bkz.. 2.D, 23.3.1994, 61/278, AYİMD, S.9, s. 384-391; 2. d., 22.2.1995, 1994/1111-1995/110, AYİMD, S. 10, s.618-621; 2.D, 3.4.1996, 1995/1002-1996/246, AYİMD, S.11, s. 567-569

[67] Drl.Krl., 27.12.1990, 11/12, AYİMD, S.7, K.1, s.499-501

[68] 2.D., 12.2.1992, 442/79; 14.10.1992, 601/155; 2.D., 22.10.1995, 1994/1111-1995/110

[69] 2.D., 19.6.1996, 23/608, AYİMD, S. 11, s. 564-566

[70] Bu doğrultuda er öğretmenlerin statüsünün er olarak çevrilmesi ilgili kararlar için bkz. 2.D, 25.12.1991, 384-481, AYİMD, S.7, K.1, s. 504-505; 2.D, 27.12.1995, 719/994, AYİMD, S.11, s. 569-570 Bu doğrultuda yedek subay öğretmenlikten çıkarılarak er statüsünde sevk için bkz. 2.D, 19.16.1996, 62/587, AYİMD, S.11, s.571 vd.; 2.D, 30.12.1998, 1997/738-1999/959, AYİMD, S.13, s. 477 vd.; 2.D, 22.11.1995, 332/891, AYİMD, S.10, s.621 vd.

tadili^[71] gibi işlemler AYİM tarafından görülüp çözüme bağlanmıştır.

Bir davacının, askerlik hizmetini yapmasını müteakip yoklama kaçağı olduğundan bahisle emniyet güçlerince gözaltına alınmasından dolayı, İçişleri Bakanlığı aleyhine açtığı tam yargı davasında, AYİM, zarar Tosya Kaymakamlığı'nın askerlik şubesinin “*düşümyazısı*” hakkında bir işlem yapmamasından kaynaklandığından bahisle davacının gözaltı tarihi itibarıyla asker kişi olmadığı, aynı gün davalı idare İçişleri Bakanlığı'nın ajanları tarafından tesis olunan göz altına alınma işleminin de askeri hizmetle bir ilişkisinin bulunmadığı dikkate alındığında, davalı idare İçişleri Bakanlığı aleyhine açılan tam yargı davasının görüm ve çözüm yerinin genel idari yargı mercii olduğu sonucuna vararak davanın görev yönünden reddi cihetine gitmiştir.^[72]

Aynı şekilde, fakülte de kendi hesabına okuduktan sonra muvazzaf subaylığa geçirilen bir davacının fakültede geçen öğrencilik süresine ilişkin hizmet borçlanması ile ilgili açılan davada ‘askeri hizmete ilişkinlik’ kriteri bulunmadığından, davanın çözümünde AYİM görevli bulunmamıştır.^[73] Buna benzer şekilde. Terhisli yükümlünün askerlik dönemine ait sosyal güvenlik primlerinin ödenmemesi işleminde de askeri hizmete ilişkinlik bulunmadığına hükmedilmiştir.^[74]

Askerlik Şubesi kayıtlarında askerlik hizmetini yapmış olarak geçen kişi ile babasının aynı kişi olduğunun tespitinin ve askerlik şubesi kayıtlarının buna göre düzeltilmesinin istendiği bir davada, AYİM, davayı reddederken şu değerlendirmeleri yapmıştır:

“İdari işlemin, görevli yargı yerinin tespiti yönünden “askeri hizmete ilişkin” olup olmadığının saptanabilmesi için işlemin konusuna bakılması gerekmektedir. Eğer idari işlem askeri gereklere, askeri usul ve yönetime ve askeri hizmete göre tesis edilmiş ise bu işlemin askeri hizmete ilişkin olduğu kabul edilmelidir. Daha açık bir ifadeyle, askeri hizmete ilişkin idari işlemler: İdarenin bir asker kişinin askeri yeterlik ve yeteneklerinin, tutum ve davranışlarının askeri geçmişinin, asker kişi olmaktan kaynaklanan hak ve ödevlerinin; askerlik hizmetinin amacı, askeri görev yerlerinin özellikleri, askeri kural ve gerekler gözönünde tutularak değerlendirilmesi sonucunda tesis edilen işlemlerdir. İşlem, askeri olmayan bir makam tarafından tesis edilmiş olsa bile durum değişmemekte menfaati ihlal edilen asker kişinin açtığı davaya Askeri Yüksek İdare Mahkemesi’nde bakılması gerekmektedir.

Bir asker kişinin şahsına sıkı sıkıya bağlı olmayan ve mirasçılarında intikali olanaklı bulunan şehit dul ve yetim aylığı gibi hakların elde edilmesine yönelik bulunan ve idarece bu asker kişinin askeri yeterlik ve yeteneklerini, tutum ve davranışlarının, askeri geçmişinin, asker kişi olmaktan kaynaklanan hak ve ödevlerinin; askerlik hizmetinin amacı, askeri görev yerlerinin özellikleri, askeri kural ve gerekler gözönünde tutularak

[71] Bu konulardaki iptal ve red kararları: 2.D, 12.1.2005, 2001/732-2005/28; 2.D, 14.1.2004, 562/589; 2.D, 21.11.1990, 447/403; 2.D., 14.7.2004, 562/589

[72] 2.D., 19.10.2005, 91/752, AYİMD, S.21, s.123-125

[73] 3. D., 10.03.2005, 1580-2005/374, AYİMD, S.21, s.130-133

[74] 3.D., 2.3.2006, 248/389

tesis edilen işlemlerde “asker kişiyi ilgilendirme” koşulunun gerçekleştiği; bu nedenle, asker kişinin desteğinden yoksun kalan aile bireyleri veya kanuni ya da akdi halefi tarafından açılan iptal davalarının görüm ve çözümünde AYİM’in görevli olduğu Uyuşmazlık Mahkemesi’nin yerleşik kararları ile kabul görmüş bulunmaktadır.

Babasının askerlik hizmetini emeklilik süresinden saydırmak için kayıtların düzeltilmesi isteminde asker kişiyi ilgilendirme koşulunun gerçekleştiği Uyuşmazlık Mahkemesinin yerleşik kararlarına göre kabul edilebilir.

İstemin askeri hizmete ilişkin olup olmadığının da açıklıkla ortaya konulması gerekmektedir. Taraflar arasındaki uyuşmazlık Askerlik Şubesi kayıtlarında askerliğini yapmış olarak gözüken ... ile ... ’ın aynı kişi olup olmadığının tesbitidir. Bu tesbit sonunda Askerlik Şubesinin kayıtlarının düzeltilmesi bir idari işlem olarak değerlendirilebilir de bu düzeltmenin dayanağını şahsın kimliğinin tesbiti oluşturacaktır. Şahsın kimliğinin tesbiti idari bir işlem değildir. Uyuşmazlığın çözümünde diğer bir ifade ile ismi geçenlerin aynı kişi olup olmadığının tesbitinde askeri kural ve gerekler yönünden bir değerlendirme yapılmayacaktır. Bu nedenle dava konusunun askeri hizmete ilişkin olduğunun kabulü mümkün değildir.

Diğer yandan 1602 sayılı Kanununun 20 nci maddesinde Askeri Yüksek İdare Mahkemesinde görülecek idari dava türleri sayılmış bunlar arasında müstakilen tesbit davasına yer verilmemiştir.

Askerlik Şubesi kayıtlarında askerlik hizmetini yapmış gözüken kişi ile davacının babasının aynı kişi olup olmadığının tesbiti istemi Ahvaliye Şahsiye ye ilişkin bir taleptir. Ahvali Şahsiye’ye ilişkin hükümler 743 ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanununda, Nüfus Kanununda yer almış, 1587 sayılı Nüfus Kanununun 46 ncı maddesinde bu tür davaların çözüm yerinin ilgilinin oturduğu yer Asliye Hukuk Mahkemesi olduğu belirtilmiştir. Uyuşmazlık Mahkemesinin 17.01.1983 tarih ve 1982/11 Esas, 1983/9 Karar, 17.01.1983 tarih ve 1982/15 Esas, 1983/12 Karar, 21.05.1990 tarih ve 1990/14 Esas, 1990/14 Karar sayılı Kararlarında Ahvali Şahsiye’ye ilişkin davaların Adli Yargıda görülmesi gerektiğine içtihat edilmiştir.

Dava konusu istemin Askeri Yüksek İdare Mahkemesinde çözümlenmesi mümkün olmadığından davanın görev yönünden reddine karar verilmiştir.⁷⁵⁾

Ancak, askerlik yükümlülüğünü Milli Eğitim Bakanlığı kadrosunda yedek subay öğretmen olarak yapan davacının branş dışı girdiği derslere ait ek ders ücretinin verilmemesi işleminin iptali ile ek ders ücretlerinin faiziyle birlikte ödenmesi istemiyle açtığı davada AYİM kendini görevli sayarak davayı esastan incelemiş ve reddetmiştir. Çoğunluk, asker kişi olduğu açık olan davacının atandığı memuriyeti ait aylık, ödenek, yardım ve tazminatları ile ilgili hükümlerin 1076 sayılı Yedek Subaylar ve Yedek Askeri Memurlar Kanununda ve bu kanuna uygun olarak çıkarılan Yönetmelikte düzenlendiğini, davacıya ek ders ücreti ödenmemesi ile ilgili ihtilafın askerlik yükümlülüğünden kaynaklandığını, bu sebeple işlemin askeri hizmete ilişkinlik şartını taşıdığı ve dava konusunun AYİM’in görevine girdiği

[75] 3. D., 17.11.2005, 1230/1275, AYİMD, S.21, s.135-138

görüşündedir. Bizim de katıldığımız azınlık gerekçesinde, “*Anayasanın 157 ve 1602 Sayılı Kanununun 20’nci maddesi hükümlerine, Uyuşmazlık Mahkemesi ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kararlarına göre; bir idari işlemin “askeri hizmete ilişkin”* olmak vasfının tayininde işlemin konusuna bakılması gerekmektedir. Eğer, idari işlemin tesisinde asker kişinin askeri yeterlik ve yetenekleri, tutum ve davranışları, askeri geçmişi, asker kişi olmaktan kaynaklanan hak ve ödevleri, askerlik hizmetinin amacı, askeri görev yerlerinin özellikleri, askeri kural ve gelenekleri göz önünde tutularak değerlendirilmişse, bu idari işlemin askeri hizmete ilişkin olduğu kabul edilmektedir. // Milli Eğitim Bakanlığı kadrolarında 1076 Sayılı Yasaya bağlı öğretmen olarak görev yapmakta olan davacıya ek ders ücreti ödenmemesine ilişkin olarak tesis edilen işlemde ‘askeri hizmete ilişkin’ olma unsuru yoktur.” denilerek davanın görev yönünden reddinin gerektiği savunulmuştur.^[76]

Yukarıda özellikle öğretmen yükümlülerle ilgili davalara ilişkin şunlar söylenebilir: İlgilinin salt yükümlü statüsünde olması uyuşmazlığın askerlik yükümlülüğünden kaynaklandığı anlamına gelmemektedir. Öğretmenlik görevi ve memurluk statüsü dikkate alınarak tesis edilen işlemlerin yükümlülükten doğmadığı, dolayısıyla askerî hizmeti ilişkinlik vasfının olmadığı ortadadır.

Danıştay’a göre, askerlik yükümlülüğünden kaynaklanan,^[77] bedelli askerlik hizmeti kapsamına alınma veya alınan bedelin iadesi isteğinin,^[78] askerliğin tecili talebinin reddine^[79] ilişkin davalar AYİM’in görevine girmektedir.

B. ASKERLİK YÜKÜMLÜLÜĞÜNDEN DOĞAN UYUŞMAZLIKLARDA GÖREVLİ MAHKEMENİN ASKERİ YÜKSEK İDARE MAHKEMESİ OLMASININ ANAYASALLIĞI

Askeri Yüksek İdare Mahkemesine yüksek mahkemeler bölümünde yer veren 1982 Anayasası’nın 157’nci maddesinin 1’nci fıkrasına göre, “*Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, askeri olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren ve askeri hizmete ilişkin idari işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. Ancak, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin asker olması şartı aranmaz.*”

157’nci madde hükmü, üyelerin niteliklerinin yanında, Mahkemenin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının disiplin ve özlük işlerinin, Mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenleneceğini belirtmektedir.

[76] 2. D. 25.9.1996, 228/752, AYİMD, S.12, K.No:198

[77] Dnş. 10 D., 21.1.2002, 71/73, Yakup BAL-Mustafa KARABULUT-Yahya ŞAHİN, İdari Yargılama Usulü İle İlgili Danıştay 10. Dairesinin Seçilmiş Kararları, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003, s.500

[78] Dnş., 10 D., 13.2.20001, 2000/6087-2001/532, BAL-KARABULUT-ŞAHİN, s.502

[79] Dnş., 10 D., 4.2.1998, 1996/7347-1998/509, BAL-KARABULUT-ŞAHİN, s.508

Söz konusu Kanun, yasalaşma süreci yukarıda açıklanan ve 1982 Anayasası'nın kabulünden sonra da herhangi bir değişiklik yapılmamış olan hâlen yürürlükteki 2568 sayılı Kanunla değişik 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu'dur.^[80]

Anayasa'nın bu hükmü karşısında, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklara bakma görevinin, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin tekelinde olduğu söylenebilir. Anayasa ve 1602 sayılı Kanun hükümleri ile öngörülen düzenin bir sonucu olarak, yargı yeri ile ilgili olarak sâdece görev konusunu incelemek yeterlidir. Zira, AYİM ilk ve son derece mahkemesi olarak görev yaptığından ve başka askeri idare mahkemesi bulunmadığından askeri idari yargı alanında “yetki” sorunu bulunmamaktadır.

Ancak anayasal tekeline rağmen, askerlik yükümlülüğünden doğan her uyuşmazlığın görüm ve çözümünün AYİM'in görev alanına girip girmediği tartışmalıdır. AYİM'in genel yetki ve görevinin, asker kişileri (askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda siviller de dahil) ilgilendiren ve askerî hizmetle ilgili davalara bakmak olduğu gözden uzak tutulamaz. Bu konu aşağıda etraflıca tartışılacaktır.

C. ASKERLİK YÜKÜMLÜLÜĞÜNE İLİŞKİN UYUŞMAZLIKLARIN YALNIZCA İŞLEMEN DOĞAN İDARİ DAVALARA MÜNHASİR OLMASI

İdari faaliyetler, idarenin işlem ve eylemleri ile gerçekleştirilir. Anayasa ve Kanun'da “askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklar” dan söz edilmesi karşısında, bunun idarenin hangi anlamda, yani idarî işlem veya eylem olarak mı, yoksa ikisini de kapsar şekilde mi kullanıldığıнын tespiti gerekmektedir.

Askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıkla ilgililerin askerlik yükümlülüğüne tâbi kılınmaları ve yükümlü hâle getirilmeleri, yani askerlik yükümlüsü statüsüne sokulmaları (ve doğal olarak çıkışları) kastedilmektedir. İdare bu asker alma faaliyetini belli bir usûlle gerçekleştirmektedir. Kişi hak ve hürriyetleri kadar kamu düzeni ve toplumun güvenliğini ilgilendiren asker temin işinin, mahiyeti gereği idarî bir eylemle gerçekleştirilemeyeceği ortadadır. Devletin idarî usûl çerçevesinde alınmış bir karar olmaksızın asker toplaması şeklinde gerçekleşecek bir eylemi idarilik vasfı bulunmadığından olsa olsa fiili yol teşkil eder ki bu takdirde denetimin adli yargıya ait olduğu bilinen bir keyfiyettir. Ezcümle askerlik yükümlülüğüne ilişkin bir idari eylemden bahsedilemeyeceğinden, doğal olarak

[80] 4.7.1972 tarih ve 1602 sayılı Kanun 20.7.1972 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş olup Başkan ve üyelerinin atanmalarını takiben Eylül 1972 tarihinde fiilen göreve başlamıştır. Kuruluşunda üç daireden müteşkil olan mahkeme, 25 Aralık 1981 tarih ve 2568 sayılı Kanundan yayımlandığı 26 Aralık 1981 tarihinden sonra iki dairesi olarak görevini sürdürmüştür. Kanun'un 14'ncü maddesine göre, Milli Savunma Bakanlığının onayını müteakiben 2003 tarihinde 3'ncü daire tekrar faaliyete geçmiş, mahkeme yeniden üç dairesi hâle gelmiştir.

bu konuda ancak ve ancak idari işlem tesisi mümkündür.^[81] Dolayısıyla, askerlik yükümlüğünden kaynaklanan idari davalar, askerlik işlemlerine ilişkin iptal davaları ve bu işlemlerden doğan tam yargı davaları ile sınırlı bulunmaktadır.

AYİM Kanunu'nun 20 ve 21'nci maddesi hükümlerine göre, asker kişiler ile askerlik yükümlüğünden doğan uyuşmazlıklarda diğer kişiler, askeri hizmete ilişkin işlem ve eylemlerden dolayı, menfaatlerinin ihlali halinde iptal davası açabilecekleri gibi, hakları ihlal edildiğinde tam yargı davası açabilirler. Buna göre, asker olsun olmasın ilgililer, askerlik yükümlülüğü ile ilgili olarak gerek iptal davası, gerekse bununla birlikte veya sonradan yahut da doğrudan ve sâdece tam yargı davası açabilirler. Aynı imkân işlemin uygulanmasından doğan zararlara karşı da tanınmıştır (m.42). Kanunun açık hükmü karşısında askerlik yükümlülüğüne ilişkin kararların asker olmayan makamlarca tesis edilmiş olup olmamasının bir önemi bulunmamaktadır.

D. ASKERLİK İŞLEMLERİ İLE İLGİLİ İDARİ YAPTIRIMLARDA GÖREV

Burada askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarla ilgili para cezalarında görevli mahkeme konusunun da irdelenmesi gerekmektedir. 1111 sayılı Askerlik Kanunu (m.83, 84, 85, 94) ile 1076 sayılı Kanun'da (m. 9, 10, 14) bazı fiiller için idarî yaptırım türü olarak idarî para cezaları öngörülmüştür. Örneğin, 1111 sayılı Kanun'un 83'ncü maddesinde ilk yoklama döneminde, "yoklama kaçağı" hâli, para cezası gerektiren idarî yaptırım olarak düzenlenmiştir. Buna göre, ilan toplu tebligatın geçerli olması ve yasal bir özürlü bulunmaması halinde yoklamaya gelmeyen yükümlüler, toplu ise askerlik meclisleri, değilse il/ilçe idare kurullarınca para cezasına çarptırılır. Bu para cezaları Amme Alacaklarının Tahsil Hakkında Kanun'a göre takip ve tahsil olunur.

Askerlik meclisi dağıldıktan sonra 31 Ekim'e kadar gelenler son yoklama için muayeneye sevk olunurlar. Bunlar hakkında askerlik meclisi dağıldıktan sonra aynı işlevi gören il/ilçe idare kurulu tarafından Kanun'un 28'nci maddesi çerçevesinde karar alınır. İlk yoklamasını yaptırıp da özürsüz olarak son yoklamalarını zamanında yaptırmayanlardan emsallerinin ilk celbinin sevkine kadar kendiliğinden gelen veya yakalanan ve ele geçirilenler hakkında, geçerli tebligat varsa Kanun'un 84'ncü maddesi gereğince yoklama kaçağı işlemi yapılarak para cezası uygulanır.

1111 ve 1076 sayılı kanunlardaki idarî para cezalarının askerlik yükümlülüğüne ilişkin idarî bir yaptırım niteliğinde bir idarî işlem olduğunda şüphe yoktur. Bu yaptırımların askerlik yükümlülüğünden kaynaklandığı da ortadadır. Peki bunların askeri hizmete ilişkinlik unsuru var mıdır? Kanaatimizce, doğrudan askerlik yükümlülüğü ile ilgili işlemler askeri hizmete ilişkin kabul edilmelidir. Aksi düşünce, askerlik öncesindeki ilk yoklama, son yoklama, askerlik kararı, erteleme ve sevk

[81] ŞENLEN SUNAY, s.112

gibi, askerlik sonrasındaki yedeklik yoklaması, statü değiştirme ve yeniden askere sevk gibi işlemlerin askerlik hizmeti ile bağının kabul edilmemesi anlamına gelir ki bunların da denetiminin AYİM’de yapılması izah edilemez. Ayrıca bütün bu işlemlerin askerlik hizmetinin amacıyla, askeri kural ve gereklerle ilgili olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.

AYİM’e göre, idarî para cezaların iptali için açılacak davanın görüm ve çözüm yeri Askerî Yüksek İdare Mahkemesi’dir. Geçmişte bu çerçevedeki az sayıda davaya AYİM bakmış ve sonuçlandırmıştır.^[82] Bununla beraber 30.3.2005 tarih ve 5326 sayılı Kanun’dan sonraki durumun ayrıca ele alınması gerekmektedir. Bu Kanun’un, “... genel hükümlerinin diğer kanunlardaki kabahatler hakkında da uygulanacağına” ilişkin hükmünden hareketle artık kabahat niteliği taşımasından dolayı 1111 sayılı Kanunda yer alan para cezalarına karşı başvuru merciinin sulh ceza mahkemesi olduğu belirtilmiştir.^[83]

Ancak, 5326 sayılı Kanun’un “Genel Kanun Niteliği” başlıklı 3’ncü maddesi hükmü 6.12.2006 gün ve 5560 sayılı Kanun’la yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, “(1) Bu Kanunun; // a) İdarî yaptırım kararlarına karşı kanun yoluna ilişkin hükümleri, diğer kanunlarda aksine hüküm bulunmaması halinde, // b) Diğer genel hükümleri, idarî para cezası veya mülkiyetin kamuya geçirilmesi yaptırımını gerektiren bütün fiiller hakkında// uygulanır.” Bu hüküm karşısında 1111 ve 1076 sayılı Kanunlarda öngörülen idarî para cezaları hakkında Kabahatler Kanunu değil, adı geçen özel kanun hükümlerinin uygulanmasına devam edilecektir. Bunun sonucu olarak da askerlik yükümlülüğü ile ilgili idarî para cezalarına ilişkin iptal davalarına AYİM’de bakılmalıdır.

E. Askerlik İşlemlerinden Doğan Görev Uyuşmazlıkları

Askerlik yükümlüğünden doğan uyuşmazlıklarda AYİM ile genel idarî yargı veya adli yargı yerleri arasında görev uyuşmazlığı çıkabilir. Muhtemel olumlu veya olumsuz görev uyuşmazlıkları halinde başvuru merci Uyuşmazlık Mahkemesidir. Görev sorunu ortaya çıktığında izlenecek usul ve uygulanacak esaslar 2247 sayılı Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluş Ve İşleyişi Hakkında Kanun’da gösterilmiştir.

Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından çözüme bağlanan görevli mahkeme tayini ile ilgili bazı kararlara yukarıda değinilmiştir. Burada bir ceza mahkemesinin yükümlünün askerlik durumunu etkileyen kararının idarece uygulanmayıp yedek subay statüsünde askere sevk edilmemesi üzerine AYİM’de dava açılması ile ilgili

[82] 1973 yılından itibaren yapılan taramada, ilk yoklama kaçacağından dolayı verilen para cezasının iptali için AYİM’de açılmış bir davaya rastlanmamıştır. Bu durumun söz konusu para cezalarının önemsiz miktarda bulunmasından, başvuru yollarının bilinmeyişinden ve/veya şubeler tarafından yapılan bildirimlerin sonuçlandırılmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Buna karşılık, yedeklik yoklaması için başvurmayan ve ikametini bildirmeyen yükümlüye askerlik şubesi tarafından para cezası verilmesi işleminin iptaline ilişkin dava AYİM’de görülüp karara bağlanmıştır: 2.D, 12.4.1995, 1994/1529-1995/274. Bunun gibi, 2.D., 5.12.1984, 83-A/229; 2.D., 14.4.1982, 1981/88-1982/366

[83] İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği, “Görüşler,” Beklenen Mahalli İdareler Dergisi, Y.16, S.140, Mart 2006, s.59

bir ihtilafın irdelenmesi yararlı olacaktır. Somut olayda, üniversite mezunu davacı hakkında askerlik şubesinde yedek subay adayı olarak askerlik kararı alınmış, ancak askere sevkinden önce yapılan güvenlik soruşturması sonucunda yedek subaylığa engel bir mahkumiyetinin bulunduğu anlaşılması üzerine Milli Savunma Bakanlığınca kararı er olarak tadil edilmiştir. Bu işlemin iptali istemiyle açılan davada önce 23.5.2003 tarihinde yürütmenin durdurulması talebi reddedilmiş, müteakiben de AYİM 2.Dairesinin 25.2.2004 gün ve E:2003/817, K:2004/155 sayılı kararı ile dava reddedilmiştir. Bundan sonra hak yoksunluğunun giderilmesi istemiyle davacı vekilinin başvurduğu Antalya Nöbetçi Sulh Ceza Mahkemesi'nin 12.2.2007 gün ve D.İş K: 2007/325 sayılı kararı ile "... cezasından kaynaklı 1076 S.Y.nın 8. maddesi gereğince yedek subaylık hakkından yoksunluğunu sonuçlayan hak yoksunluğunun 5352 S.Y.nın 13/A maddesinin 1-2-3-4 maddesi gereğince kaldırılmasına, yedek subaylık hakkının ön koşul olarak kendisine iadesine...", karar verilmiştir. Vekilin, bu karar uyarınca davacının yedek subay adayı statüsünde askere sevk için davalı idareye yaptığı başvurunun da reddi üzerine bu kez 3.5.2007 tarihinde son işlemin iptali için dava açılmıştır. Dava sürerken davalı idarenin 3 Nisan 2008 günlü yazısıyla davacının statüsünün tekrar yedek subay adayı olarak tadil edildiğini bildirmesi kabul olarak değerlendirilmiş ve Mahkeme uyuşmazlığın esası hakkında bir karar verilmesine yer olmadığına hükmetmiştir.^[84]

Bu ilgi çekici ve ilk defa yargı önüne gelen uyuşmazlık kabulden dolayı esas hakkında bir karar verilmeksizin sonuçlanmış ise de, kanaatimize göre, idarenin gerek AYİM'in ilk kararı üzerine er statüsünde askere sevk işlemi ve Ceza Mahkemesinin yasaklanmış hakların iadesi kararı üzerine statü değişikliği yapmaksızın yine er olarak sevk işlemi hukuka uygundur. Zirâ, 1) Bu hususta yargısal denetim yetki ve görevi AYİM'indir, 2) Mahkumiyet sonucunda yedek subay statüsü kaybı işlemi daha önce tesis edilmiş bir idarî işlem olup Ceza Mahkemesinin iade kararı ancak ileriye dönük olarak ehliyetsizlikleri kaldırır, 3) Ayrıca yedek subay statüsünün kaybı ve er olarak askere sevk işlemi bir mahkeme tarafından özel ve somut bir ferî ceza şeklinde tayin edilmediğinden, Ceza Mahkemesi genel olarak ve varsa mahkumiyet kararında özel surette yasaklılığına hükmedilmiş bulunan hakların geri verilmesine karar verebilir. Sonuç olarak, iki yargı yeri arasındaki uyuşmazlığın Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından halli durumu haricinde, idare yedek subaylığın iadesi kararına değil, daha önce verilen ve olaya özgü er olarak asker sevk işleminin iptali talebinin reddi kararına göre hareket etmek zorundadır.

[84] 2.D., 9.4.2008, 2007/461-2008/439

F. ASKERLİK YÜKÜMLÜLÜĞÜNE İLİŞKİN DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERİNİN DENETİMİ MESELESİ

Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu'nun 40'nci maddesinin "7'nci fıkrasına göre; "Askeri Yüksek İdare Mahkemesinde dava açma süresi her çeşit işlemlerde yazılı bildirim tarihinden itibaren kanunlarda ayrı süre gösterilmeyen hallerde altmış gündür. Adresleri belli olmayanlara özel kanunlardaki hükümlere göre ilan yolu ile bildirim yapılan hallerde, özel kanunda aksine hüküm bulunmadıkça süre, son ilan tarihinden itibaren onbeş gün sonra başlar. Kanuna göre ilanı gereken düzenleyici ve genel tasarruflara karşı, ilan tarihini izleyen günden itibaren altmış gün içinde dava açılabilir. Ancak bu tasarrufların kendilerine uygulanması üzerine, ilgililer düzenleyici tasarruf veya uygulanan işlem yahut her ikisi aleyhine birden dava açmakta muhtardır. İlgililer ayrıca; düzenleyici tasarrufun kaldırılması, değiştirilmesi veya yeni bir düzenleme yapılmasını uygulamadan itibaren altmış gün içinde idareden isteyebilirler. Bu isteklerinin reddi veya altmış gün içinde cevap verilmemesi halinde altmış günün bitiminden itibaren isteklerinin yerine getirilmemesi yolundaki işleme karşı altmış gün içinde dava açabilirler. Düzenleyici tasarrufun kaldırılmaması, değiştirilmemesi veya dava yoluyla iptal edilmemiş olması bu tasarrufa dayalı işlemin iptaline engel olmaz."

Maddenin açık hükmüne göre, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklar yalnızca birel işlemlerle sınırlı olmayıp askerlik yükümlülüğü ile ilgili düzenleyici işlemlere karşı da iptal ve tam yargı davası açılabilir. Yeter ki kesin ve icrai nitelikte bir düzenleyici işlem söz konusu olsun. Menfaatleri ihlal olunmak şartıyla bu işleme karşı herkes dava açabilir.

AYİM uygulamasında da, asker kişi olsun olmasın ilgililerin düzenleyici işlemler hakkında açtıkları davalara bakılmaktadır. Örnek vermek gerekirse; yurt içinde altı aydan fazla kaldığı gerekçesiyle dövizle askerlik hizmeti kapsamından çıkarılan bir davacı hem birel, hem de bu uygulamaya dayanak teşkil eden düzenleyici işlemin iptallerini dava etmiştir. Davacı tarafından dövizle askerlik hizmeti kapsamından çıkarılma işleminin ve buna dayanak teşkil eden MSY:70-1C Yönergesinin 6'ncı Bölümünün 1'nci kısmının 2'nci maddesinin (ç) bendinin "veya" kelimesinden sonra gelen "Her takvim yılı içerisinde (01 Ocak-31 Aralık tarihleri arası) 6 aydan fazla süre ile yurt içinde bulunmamak" ibaresinin iptali istemleri ile açılan davada yönerge hükmü kesin ve icrai işlem kabul edilerek işin esasına geçilmiş; hukuka aykırılık görülmediğinden düzenleyici işleme ve birel işleme karşı açılan dava reddedilmiştir.^[85]

Keza, yedek subay öğrenciliği sonunda başarısız sayılarak askerlik hizmetinin 18 ay süreyle erbaş olarak yaptırılması işleminin ve bu işlemin dayanağı olan TSK Sınıf Okulları Yönetmeliği ile KKK Sınıf Okulları Eğitim ve Öğretim Yönergesinin iptali istemiyle dava açılmıştır. AYİM, iptali istenen söz konusu mevzuat hükümlerinin Anayasanın eşitlik ilkesine aykırı bir yönü bulunmadığına, Anayasa Mahkemesi'nin kararlarında da açıklandığı üzere Anayasanın 10'ncü maddesinde fiili değil hukuki

[85] 2.D., 31.10.2003, 458/140

eşitliğin öngörüldüğüne, hukuki eşitliğin aynı hukuki durum ve kişiler arasındaki eşitlik anlamına geldiğine değinerek davanın reddine karar vermiştir.^[86] Benzer mahiyetteki bir dava da aynı gerekçelerle reddedilmiştir.^[87]

Başka bir uyuşmazlıkta, temel askerlik eğitimini yaptıktan sonra bir yıllık yurt dışında bulunma süresini tamamlamadığı için dövizle askerlik hizmeti kapsamından çıkarılan davacı, bedelli askerlik hizmetinden yararlanmak için başvurmuş, bu başvurunun daha önce silahlaltına alınmış olması sebebiyle reddi üzerine her iki işlemle birlikte Askerlik Kanunu'nun Geçici 37'nci Maddesinin Uygulanmasına Dair Özel Yönergesi'nin 7'nci Bölüm 7'nci maddesinin "*Daha önce dövizle askerlik hizmeti kapsamında temel askerlik eğitimini bitirmiş olanlardan bilahare kapsam dışına çıkarılanlar bedelli askerlik hizmetinden faydalandırılmayacaktır.*" hükmünün iptali istemiyle dava açılmıştır. Mahkeme, davayı esastan incelemiştir.^[88]

G. ASKERLİK YÜKÜMLÜLÜĞÜNE İLİŞKİN UYUŞMAZLIKLARDA TÜZEL KİŞİLERİN DAVACI OLUP OLAMAYACAĞI

Tüzel kişilerin askerlik yükümlülüğüne ilişkin uyuşmazlıklarda davacı tarafı teşkil edip edemeyeceği konusunu ayrıca irdelemek gerekmektedir. Zira, Kanun'un 20'nci maddesinde genel görev kriteri olarak "*asker kişiyi ilgilendirme*" şartına yer verilmiş, 20/2'nci maddede de asker kişiler sayılmıştır. Buradaki asker kişilerin gerçek kişiler olduğuna bakılarak aynı şekilde askerlik yükümlülüğünden doğan yükümlülüklerde, davacı sıfatı taşıyabilen "*asker olmayan kişilerin*" sadece gerçek kişi olabileceği, yani tüzel kişi olamayacağı düşünülebilir. Bu konuda çeşitli ihtimaller söz konusudur.

Buna göre askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda:

1. Tüzel kişiler hiçbir surette davacı olamaz.
2. Tüzel kişiler de davacı olabilir. Ancak;
  - A. Sadece genel idarî yargıda dava açabilirler (aynı zamanda askerî hizmete ilişkin değilse).
  - B. Sadece AYİM'de dava açabilirler (aynı zamanda askerî hizmete ilişkin ise).
  - C. Hem AYİM'de, hem de genel idarî yargıda dava açabilirler.

Her iki hâlde de;

1. Yalnızca düzenleyici işlemlere karşı dava açabilirler.
2. Hem birel, hem düzenleyici işlemlere karşı dava açabilirler.

[86] 2.D., 30.6.1999, 1998/955-1999/486

[87] 1076 Sayılı Kanun'un 8'nci maddesinin Anayasaya aykırı olduğu iddiası ile 4'den fazla dersten başarısızlık halinde bütünleme sınav hakkı tanımayan yönetmelik hükmünün ve yedek subaylık statüsünden er statüsüne geçirilme işleminin iptali istemine ilişkin, 2.D., 26.4.2000, 37/261

[88] 2.D., 4.7.2001, 2000/446-2001/611

Şimdi bu ihtimalleri sırasıyla değerlendirelim. Kanun'un 20/2'nci maddesinde sayılan asker kişilerin gerçek kişiler olduğu açıksa da, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda asker kişiyi ilgilendirme şartının aranmaması karşısında bu şartın "asker kişi olsun olmasın bütün kişileri ilgilendiren" şeklinde kabulü yerinde olacaktır. Bunun sonucu olarak askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlık kendisini ilgilendirmek kaydıyla gerçek kişiler de, tüzel kişiler de davacı sıfatı taşıyabilirler.

Daha önce de açıklandığı üzere esasen askerlik yükümlülüğü ile ilgili işlemlerin askerî hizmete ilişkin olduğu düşünülmelidir. Ancak bu statü altındaki her türlü işlemin askerlik yükümlülüğüne, dolayısıyla askerî hizmete ilişkin olduğu da söylenemez; yedek subay öğretmenin ders saat ücretleri veya atama yeri değişikliği gibi. Mamafih askerlik yükümlülüğünün sadece gerçek kişilere mahsus olduğu göz önüne alınırsa, böyle bir durum yükümlü statüsü taşıması mümkün bulunmayan tüzel kişiler için geçerli değildir. Ancak tüzel kişilerin askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıkla dolaylı ya da dolaysız "ilgisi" olabilir. Meselâ bir sporcunun askerliğinin tecili gibi birel işlemler onu doğrudan ilgilendirirken kulübünü dolaylı olarak ilgilendirir. Bu takdirde tecil işlemi sporcuyu hem kişisel olarak, hem de hukuken etkilediğinden ancak sporcunun davacı olabileceği ortadadır. Burada madden etkilenen kulübün "hukuki yararı" söz konusu ise belki davaya müdahil olabileceği söylenebilir. Lakin bu birel işlem tüm üyelerini ilgilendirmediğinden iptalinin dava edemez.^[89]

Uygulamada, bir tüzel kişi tarafından askerlik yükümlülüğüne ilişkin bir düzenleyici işlemin iptali talebiyle açılmış bir davaya rastlanmamıştır. Tüzel kişilerin birel işlemlere karşı açtıkları az sayıda dava ise görev değil, genellikle subjektif ehliyet yönünden reddedilmektedir. Örneğin, AYİM, bir spor kulübünün oyuncusunun askerliğinin ertelenmeme işleminin iptali için açtığı davayı görev alanına girmedigi gerekçesiyle değil, askerlik mükellefiyetinden doğan davaların bizzat ilgili tarafından açılmasının gerektiğini, bir derneğin tüm üyelerini ilgilendirmeyen bir işlemin iptali hususunda dernek tarafından dava açılmasının mümkün olmadığını belirterek ehliyet yönünden reddetmiştir.^[90]

[89] Dernek, sendika ve meslek kuruluşları gibi tüzel kişilerin davacı olabilmeleri için subjektif ehliyete de sahip bulunmaları gerekir. Genel kabule göre, tüzel kişiler kendi kuruluşlarını, genel nitelikteki ve (mevzuatlarında bu hususta bir hüküm bulunmak kaydıyla) tüm üyelerinin ortak çıkarlarını ilgilendiren işlemlere karşı dava açabilirler. Ancak bazı üyeleri ilgilendiren idari kararlar aleyhine tüzel kişiler tarafından dava açılmaz. Bazı içtihatlar Danıştay'ın da Fransız Danıştay'ı gibi tüzel kişilerin dava ehliyeti yönünden menfaati geniş yorumlama eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu konudaki açıklamalar ve yargı kararları için bkz. CANDAN, s.100-102; A. Şeref GÖZÜBÜYÜK, Yönetmelik Yargı, Ankara, Turhan Kitabevi, 26.B., 2007, s.181-185; Sabri COŞKUN- Müjgan KARYAĞDI, idari Yargılama Usulü, Seçkin Kitabevi, Ankara 2001, s.108; Halil KALABALIK, İdari Yargılama Hukuku, İstanbul, Değişim Yayınları, 2003, s.163-165

[90] Mahkeme'nin gerekçesi şöyledir: "...1602 Sayılı kanun 56 ncı maddesinin atf yaptığı HUMK'un 38 nci maddesinde davaya ehliyetin kanun medeni ile tayin olunacağı belirtilmiş, kimlerin davacı olabileme yeteneğine sahip olduğu Türk Medeni Kanununun 8 ve 48 nci

Buna karşılık düzenleyici işlem mahiyeti gereği umumu veya belli konumdakileri ilgilendirdiğinden, doğrudan tüzel kişilerin hukuki alanını da etkileyebilir. Örneğin oyuncularının askere sevkinin ertelenmesine cevaz veren mevzuatın değiştirilip sadece Birinci lig takımlarına hasredilmesi halinde, bu imkanı kaybeden İkinci lig takımı, düzenleyici işlemin iptali için veya bundan doğan bir tam yargı davası açabilmelidir. Burada işlem tüzel kişi kulübü doğrudan kişisel olarak ilgilendirmektedir. Ayrıca tam yargı davası açılabilmesi için bir hakkın ihlalinin arandığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

Aslında tüzel kişinin AYİM’de davacı olabileceği ve bunun tek başına görev problemine yol açmayacağı düşünüldüğünde, konunun görev kadar subjektif ehliyetle alakalı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. “*Askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin, asker kişi olması şartı aranmaz*” hükmünde yer alan “*ilgili*” kelimesinin işlemin konusu ile davanın tarafı arasındaki bağı ifade etmek suretiyle aynı zamanda özel bir menfaat durumunu, daha açık bir anlatımla bir nevi subjektif ehliyet halini kastettiği ve kapsadığı açıktır. Zira, asker kişiyi ilgilendirme

---

maddelerinde belirlenmiştir. Buna göre medeni haklardan istifade ehliyetine sahip bulunan, haklara ve borçlara ehil olan her gerçek ve tüzel kişi davacı olabilme ehliyetine sahip bulunmaktadır.

Tüzel kişiliğe sahip bulunan derneklerin, dernek üyelerinin tamamını ilgilendiren konularda dava açabilme yeteneğine sahip olduğu, doktrin ve uygulamada kabul görmektedir.

‘Aynı suretle muhtelif kategori hakiki veya hükmü şahsı içine alan topluluklar, bunlardan yalnız birinin statüsünü ilgilendiren bir husus hakkında dava açamazlar, mesela muhtelif statülere tabi olan şirketlerin veya şirketlerin federasyon veya trolsteri bunlardan yalnız birinin statüsüne taalluk eden bir karar veya işleme karşı iptal davası açamazlar’ (Sıddık Sami ONAR, İdare Hukukunun Umumi Esasları, Üçüncü Baskı, Cilt 3, Sayfa:1950)

‘Ayrıca dernekler, sadece dernek tüzel kişiliğinin hak veya menfaatini ihlâl eden idari işlem veya eylemlere karşı dava açabilirler. Üyelerinin ortak menfaatlerini korumak için kurulmuş olmaları, onlara, üyelerinin kişisel ve subjektif hukuki durumlarını ilgilendiren konularda da dava açma olanağı vermez. Örneğin, kasapların kâr hadlerini belirleyen bir belediye encümeni kararına karşı kasaplar derneği dava açamaz’. Sınav yönetmeliğinin iptali istemi ile öğrenci derneği dava açamaz. (Hüseyin ÇELİKKOL, İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet, Adalet Dergisi yıl 76, Sayı 3, Sayfa 758).

Danıştay kararlarında da dernek üyelerinin tamamını ilgilendiren konularda derneklerin dava açma yetkisinin bulunduğu kabul edilerek bu yönde açılan davaların esasın incelenmesine geçilmiş (Danıştay 6 ncı Dairesinin 9.2.1987 tarih 1986/1245 Esas 1987/225 karar sayılı kararı), dernek üyelerinin tamamını ilgilendirmeyen hususlarda davanın ehliyet yönünden reddine karar verilmesi gerektiği belirtilmiştir. (Danıştay 12 nci Dairesinin 31.03.1967 tarih 1966/2364 Esas 1967/924 karar sayılı kararı, Danıştay 8 nci Dairesinin 03.02.1994 tarih 1999/47 Esas, 1999/233 karar sayılı kararı)

Anayasanın 72’nci maddesinde vatan hizmetinin her Türk’ün hakkı ve ödevi olduğu belirtilerek bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağına kanunla düzenleneceğine yer verilmiştir.

Anayasada yer alan askerlik yükümlülüğü kişiye sıkı sıkıya bağlı hak ve ödevlerdendir. Bu yükümlülükle ilgili hakların bizzat hak sahibi tarafından kullanılması gerekir. Dava..... Spor Kulübü adına açılmıştır. Askerlik mükellefiyetinden doğan davaların ilgili tarafından bizzat açılması gerekir. Bir derneğin tüm üyelerini ilgilendirmeyen bir profesyonel futbolcunun askerlik yükümlülüğünden doğan bir işlemin iptali hususunda dernek tarafından dava açılması mümkün değildir. Spor kulübü derneğinin bu konuda dava ehliyeti bulunmamaktadır.” (AYİM Nöbetçi.D.,4.8.2004; E.200/88, K.2004/7).

kavramını geniş yorumlayan doktriner görüşlerde ve yargı kararlarında, bunun işlemin asker kişinin hak ve menfaatlerini etkilemesi olarak anlaşılması gerektiği özellikle belirtilmiştir.^[91] Sübjektif ehliyet, tüzel kişileri ilgilendiren düzenleyici işlemlerde gerçek kişilerle ilgili birel işlemlerden daha farklı ele alınmaktadır. Bir kere düzenleyici işlemlerdeki menfaat ilişkisi birel işlemlere göre daha genel ve gevşektir. Menfaatin güncelliği için düzenleyici işlemin kapsamında olmak ve bütün mensuplarını ilgilendirmek yeterlidir.^[92] Elverir ki ilanını müteakip veya uygulanması üzerine dava açma süresi içinde iptali istensin (AYİM, m.40/2; İYUK m.7/4). Yine, muhtemel bir menfaate dayanılarak iptal davası açılmazken,^[93] düzenleyici işlemlere karşı ilgililerin uygulamadan önce dava açabileceği kabul edilmektedir. Oysa burada da bir ihtimal, yani düzenleyici işlemin uygulanmasıyla birlikte menfaat ihlalinin gerçekleşeceği var sayımı söz konusudur.^[94]

Yukarıda belirtildiği gibi, askerlik yükümlülüğüne ilişkin bir düzenleyici işlemin iptali talebiyle bir tüzel kişi tarafından AYİM'de açılmış bir davaya rastlanılmamış ise de, Danıştay'ın benzer mahiyetteki bir kararından hareketle, bu konudaki uyuşmazlıkların AYİM'de dava edilebileceğini söylemek mümkündür. Söz konusu uyuşmazlıkta, 1979 yılında Sporcu Lisans Yönetmeliği'nin 5'nci maddesi değiştirilerek yabancı uyruklu sporcuların lisanslarının vize edilmesinin ve dolayısıyla Türkiye liglerinde oynatılmasının yasaklanması üzerine Futbol Federasyonu, Profesyonel Futbol Yönetmeliğinin 49'ncü maddesi hükmünün tanıdığı yurt dışından futbolcu getirilmesini durdurma yetkisine dayanarak, 1978-1979 Türkiye Ligleri Statüsü adlı düzenlemeyle yabancı uyruklu futbolcuların yalnız bu sezon ve müktesep hak teşkil etmemek şartıyla oynatılabileceğini kararlaştırılmıştır. Söz konusu düzenleme 28.7.1978 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Aynı sezon transfer edilip de vize verilmeyerek bonservisleri iade edilen yabancı uyruklu futbolcuların oynatılmamasından dolayı bir futbol kulübü tarafından Federasyon aleyhine açılan tazminat davasında bu uygulamanın (bonservislerin iadesi işleminin) ağır hizmet kusuru teşkil ettiği ileri sürülmüştür. Danıştay davayı esastan inceleyerek hukuka uygun işlemden dolayı haklılık bulunmadığına hükmetmiştir. Kararın karşı oyunda kurallara aykırı iade işleminden doğan zararın

[91] Anayasa Mahkemesi, "*Asker kişilerin yararlarını bozma veya haklarını bozma*" (AYM, 25.3.1975, 1974/42, 1975/62, RG: 3.6.1975; 15254, s.3-6); Uyuşmazlık Mahkemesi, "*hak ve menfaatlerin yerine getirilmesi*" (UM, 18.12.1974, 1973/608-1974/1831, RG: 11.6.1975, 15262), "*menfaatleri etkileme*" (UM, 24.9.1993, 32/32, RG: 13.8.1993-21667; 19.3.1993,12/11, RG:26.4.1993,21563; 26.10.1992, 36/39, RG: 1.12.1992-21442) ifadelerini tercih etmektedir. AYİM yukarıda değinilen içtihatlarda daha çok işlemin, tesisinde göz önünde bulundurulmuş kişiyi etkilemesinden bahsedilmektedir.

[92] KAYA, s.119. Hattâ, bu genel ve yüzeysel mahiyetinden dolayı düzenleyici işlemlerin iptaline ilişkin davalarda menfaat ihlali şartı aranmadığı bile ileri sürülmüştür: ALAN, s.31

[93] GÖZÜBÜYÜK-TAN, s.378; ZABUNOĞLU, İdari Yargı Hukuku Dersleri, s.175; YENİCE-ESİN, s.489; KARAVELİOĞLU, C.I, s.1030; ÖZYÖRÜK, s.216; GÖKALP-BAŞPINARARAL, s.453; ÖZDEK, s.112; ÇELİKKOL, s.764;

[94] KARAVELİOĞLU, C.I, s.1030; ÖZDEK, s.112; ÇELİKKOL, s.764;

tazmininin gerektiği belirtilmiştir.^[95]

Görüldüğü üzere, anılan uyuşmazlıkta bonservislerin iadesi işleminden dolayı kulüp tarafından açılan davaya bakılmıştır. Aynı şekilde, bir tüzel kişinin, askerlik yükümlülüğüne ilişkin düzenleyici bir işlemin, menfaatini ve/veya hakkını ihlal etmesi halinde AYİM'de iptal ve/veya tam yargı davası açabileceğini kabul etmek gerekir. Çünkü, askerlik yükümlülüğüne ilişkin bir düzenleme sadece bir kuruluşun veya topluluğun mensubu gerçek kişilerin değil, aynı zamanda ilişik kulüp, dernek, meslek kuruluşu gibi tüzelkişilerin de menfaatini ve/veya hakkını ihlal edebilecek mahiyettedir.

IV. SONUÇ

1 602 sayılı Kanun hükümleri ile konunun tarihi gelişimi dikkate alındığında, iç içe geçmiş bulunmakla askerî hizmetten sayılan askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıkların, Askerî Yüksek İdare Mahkemesince görülüp çözüme bağlanacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu takdirde davacının asker kişi olup olmasının bir önemi bulunmamaktadır. Ancak salt yükümlü olmak, konunun mutlak surette askerî idari yargının görev alanına dahil olduğu anlamına gelmemektedir.

Askerlik yükümlülüğüne ilişkin davalarda davacı, menfaati ve/veya hakkı ihlal edilen gerçek kişi olabileceği gibi, tüzel kişi de olabilir. Tüzel kişilerin açtığı davalara AYİM'de bakılacak olmakla beraber askerlik yükümlülüğünün bireye özgülüğü karşısında, bunların her zaman sübjektif ehliyetlerinin bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Yine de, askerlik yükümlülüğü ile ilgili düzenleyici işlemlerin, bir tüzel kişinin menfaatini ve/veya hakkını ihlal etmesi gibi durumlarla karşılaşılabılır. Bu takdirde düzenleyici işlemler bakımından menfaat şartının daha genel, geniş ve gevşek mahiyet taşıdığı nazara alınarak açılan davaların bu yönden reddedilmemesi gerekir. Askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlığın düzenleyici işlemlerle ilgili olması halinde, davacı kim olursa olsun davanın AYİM'de görülüp sonuçlandırılması, yalnızca hukuk tekniğinin değil, hukuk devleti ilkesinin de gereklerindedir. Esasen askerlik gibi Türk hukukunun en önemli ve başat yükümlülüğü söz konusu iken, bireyi idare karşısında tek başına ve himayesiz bırakmak adil değildir. Bu yüzden belli hal ve şartlarda genel düzenleyici işlemlere karşı, tüzel kişilerin de davacı olabileceği kabul edilmelidir.

[95] Dnş., 10 D., 8.2.1984, 1982/2553-1984/198, DD, Y.15, S.56-57, s.

KAYNAKÇA

- AKYÜREK, Akman;** “Danıştay Kararlarında İptal Davalarının Menfaat İhlali Koşulunun Kişisellik Unsuru”, *Danıştay Dergisi*, Yıl 21, S. 81, s.29-45
- ALAN, Nuri;** “İptal Davasının Ön ve Esastan Kabul Şartları”, *Danıştay Dergisi*, Yıl 13, Sayı 50-51, 1983, s.22-50
- ALPAR, Erol;** “Askeri Yüksek İdare Mahkemesi’nin Yargılama Yetkisi ve Sınırlandırılması”, *AİD*, C.21, S.1, Mart 1988, s.39-62
- ANADOLU, F.Kerim;** “Usul Hükümleri Yönünden Yüksek Askeri İdare Mahkemesi”, Prof Dr. Osman F. Berki’ye Armağan, AÜHF Yayın No 411, Ankara, 1977, s.37-46
- ATA, Hakan;** Askeri İdari Yargıda İptal Davasının Ön Koşulları, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002
- AYDINALP, Sezai;** “Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin Görev Alanı Sorunu”, *Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Dergisi*, S.8, s.28
- CANDEMİR, Taner;** Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin Görev Alanı, *AYİMD*, S.7, K.1, s.26-27
- COŞKUN, Sabri - KARYAĞDI, Müjgan;** İdari Yargılama Usulü, Seçkin Kitabevi, Ankara 2001
- ÇELİKKOL, Hüseyin;** “İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet”, *Adalet Dergisi*, Yıl 76, S.3, Ankara, 1985, s.749-770
- ÇOKER, Fahri;** “Asker Kişinin İdari Eylem ve İşlemlerden Şikayet ve Dava Hakkının Gelişimine Toplu Bir Bakış”, Ankara, AAD, S.58, ,1971
- DURAN, Lütfi;** “Askeri İdarenin Yargısal Görev ve Yetkisinin Sınırları”, ONAR Armağanı, İstanbul, İstanbul Hukuk Fakültesi Yayın No: 530, 1977
- ERHÜRMAN, Tufan;** “İdari Yargıda Özel Yetenek (Menfaat) Koşulu”, 2000 Yılında İdari Yargı Sempozyumu, Ankara 11-12 Mayıs 2000, Danıştay Yayın Bürosu Yayınları No.59, Ankara, 2000
- ESİN, Yüksel;** Danıştay’da Açılacak Tazminat Davaları, II.Kitap: Esas, 2.B, Ankara, 1976
- GÖKALP, A.Sıtkı – BAŞPINAR, Recep – ARAL, Rüştü;** “İdari Dava Türleri”, *Yüzyıl Boyunca Danıştay 1868-1968*, Ankara, 2.B., Danıştay Matbaası, 1986, s.440-598
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref;** “Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Görevleri”, Prof. Dr. K.Fikret Arık’a Armağan, AÜSBF-TODAİE, Ankara, 1973, s.139-152.
- ; Yönetmelik Yargı, Ankara, Turhan Kitabevi, 26.B., 2007
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref – TAN, Turgut;** İdare Hukuku, C.2, İdari Yargılama Hukuku, Ankara, Turhan Kitabevi, 1999
- GÜMÜŞAY, Gürbüz;** Askeri İdari Yargının Görev Alanı, GÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007
- İKİNCİOĞULLARI, Füzün;** “Dava Açma Ehliyeti”, İdare Hukuku ve İdari Yargı İle İlgili İncelemeler I, Ankara, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları No.21, 1976,
- KALABALIK, Halil;** İdari Yargılama Hukuku, İstanbul, Değişim Yayınları, 2003
- KARAHANOGULLARI, Onur;** Türkiye’de İdari Yargı Tarihi, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005
- KARAKOÇ, Şahap;** “Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin Kuruluşu, Görevleri ve Görev Alanı”, *Hava Kuvvetleri Dergisi*, Yıl 54, S.259, s.49-55
- KARAVELİOĞLU, Celal;** Açıklama ve En Son İçtihatlarla İdari Yargılama Usulü Kanunu, C.I-II, 5.B, Ankara, 2001
- KAYA, Cemil;** “İptal Davalarında Menfaatin Aktüel Olması Şartının Anlamı ve Kapsamı”, *SÜHFD*, C.16, S.1, 2008, s.117-141
- KOÇAK, Mustafa;** “Hukuk Devleti Kavramı Açısından İdari İptal Davalarında Menfaat İhlali veya Hak İhlali Koşulu”, *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.10, S.1-3, MÜHF Yayını, İstanbul, 1998
- ÖZDEK, Yasemin;** “İptal Davasında Menfaat Koşulu”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.24, S.1, Mart 1991

ÖZGÜLDÜR, Serdar; *Türk Hukukunda Askeri İdari Yargı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, GÜSBE, Ankara, 1986*

-----; *“Türk Hukukunda Askeri İdari Yargının Tarihi Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, Danıştay Dergisi, Yıl 17, S. 66-67, 1987, s.37-71.*

-----; *Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kararları Işığında Tam Yargı Davaları, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.*

ÖZYÖRÜK, Mukbil; *İdare Hukuku -İdari Yargı Ders Notları, Ankara, teksir-daktilo, 1977*

PANDAR, Nursafa; *“Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin Görevleri”, Bilimsel Öneriler (Tartışmalı Toplantılar), Ankara Barosu Yayın No. 2, Ankara, 1974.*

ŞAHİN, Mustafa; *“Askeri İdari Yargının.Kısa Tarihçesi” SKD, S.299, Ankara, 1985*

ŞENLEN SUNAY, Süheyla; *AYİM ve Görev Kriterleri, İstanbul, Beta yayınları, 1996*

TOĞRUL, İlhan; *Askerî İdarî Yargı, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1973*

YAMAN, Murat; *Açıklamalı, İçtihatlı, Dilekçe Örneklı, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu, Ankara, Bilge Yayınevi, 2006*

YENİCE, Kazım – ESİN, Yüksel; *Açıklamalı-İçtihatlı-Notlu İdari Yargılama Usulü, Ankara, Arısan Matbaacılık, 1983*

ZABUNOĞLU, Yahya Kazım; *“Askeri İdari Yargı ve Anayasa Mahkemesinin Bir Kararı üzerine,” ABD, Y.3, S.1*